

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOKALHISTORISK FORENING, BISPEBJERG

HISTORISK NOTAT NR. 10 OM

FRA UTTERSLEV MARK TIL NORDVESTKVARTERET

UDARBEJDET FOR LOKALHISTORISK FORENING, BISPEBJERG

AF
CHRISTIAN KIRKEBY
2000

LOKALHISTORISK FORENING, BISPEBJERGs område dækker Utterslev, Nordvestkvarteret med Pipfuglekvarteret, Bispebjergkvarteret og Emdrup.

Foreningens Hjemsted er: Kvartercentret Nordvest, Dortheavej 61, 2400 København NV.
Telefon: 28 14 02 68, fax: 38 14 02 62, Giro: 1-683-5080
Internet: Se Kvartercenteret Nordvests hjemmeside: www.kvartercentret.nv.kk.dk –
E-mail: kvartercentret@faf.kk.dk

Medlemskab koster 75 kr./året for enkelt medlemmer og 100 kr./året for foreninger, institutioner og virksomheder.

Der er foreningens formål at klarlægge bydelen Bispebjergs identitet og historiske baggrund og udbrede kendskabet hertil.

Dette gøres ved udgivelser, afholdelse af foredrag, udførelse af udlån af plancheudstillinger, gennemførelse af byvandring o. lign. i de enkelte kvarterer i bydelen. Endvidere kan vi også komme ud og holde foredrag i foreninger, institutioner og virksomheder.

LOKALHISTORISK FORENING, BISPEBJERG har tillige et lokalhistorisk Arkiv, som kan ses ved henvendelse til Kvartercentrets Bibliotek, som har åbent: mandag-onsdag kl.: 10-16, torsdag kl. 12-18 og fredag kl. 10-14.

I rækken af Historiske Notater er følgende blevet udarbejdet:

- NR. 1: HVAD ER BYDELEN BISPEBJERG? –Marts 1999.**
- NR. 2: SOKKELUND HERRED m.m. – Januar 1999.**
- NR. 3-4: ÅER, RENDER OG SØER, VANDFORSYNING OG LOSSEPLADSER, - November 1998.**
- NR. 5: BISPEBJERG HOSPITAL – HOSPITALSVÆSNETS OPRINDELSE OG UDVIKLING - Februar 1999.**
- NR. 6: GRUNDTVIGSKIRKENS OPRINDELSE – November 1998.**
- NR. 7: MØNTENS HISTORIE – FRA KOMMUNAL EJENDOM TIL ANDELSBOLIGFORENING - November 1998.**
- NR. 8: UTTERSLEV – FRA LANDSBY TIL ÅNDEHUL I STORBYEN – Maj 1999.**
- NR. 9: KLOKKERGAARDEN 1939-1999 EN FSB-AFDELINGS OG DENS HAVEANLÆGS HISTORIE – Oktober 1999**
- NR. 10: FRA UTTERSLEV MARK TIL NORDVESTKVARTERET - Marts 2000.**

Fra Utterslev Mark til Nordvestkvarteret.

De forskellige navne på kvarteret.

Utterslev Mark er kvarterets første officielle navn, på linie med f.eks. Valby Mark. Navnet blev brugt af Kraks Vejviser indtil 1901, hvor området lå i Brønshøj-Rødovre Sognekommune. I følge Gyldendals Stednavneordbog har "Mark" bl.a. betydet navne på udflyttede gårde og huse, hvor disse er flyttet ud fra landsbyen. I den "københavnske" betydning er det de steder, hvor den bymæssige udvikling sker uden for selve landsbyen. Den bymæssige udvikling gik i denne del af sognekommunen så stærkt de sidste 20 år før indlemmelsen, at kvarteret udgjorde halvdelen af Brønshøj sogns indbyg-gertal.

Fra 1888 udgik landposten fra postkontoret København L, der lå i det område, der ofte benævnes "Ydre Nørrebro". Postkontoret dækkede området fra Jagtvej ud til Utterslev og Emdrup landsbyer. "L" stod for Lygten, som var Lygteåen og den del af den nuværende Nørrebrogade der ligger fra Nørrebros Rundel (Jagtvej) og ud til Lygteåen (1). Endvidere hed Slangerupbanens Station helt op til 1950'erne for København L. Derfor blev kvarteret med de mange små huse kaldt for Lygtekvarteret, og var bygningsmæssigt anderledes end Ydre Nørrebro. Anders Enevig, folkemindesamler og beskriver af "Lersøbøllerne", kaldte området for Lersøkvarteret på Nørrebro. Det var perioden før S-banen og det godsbaneterræn, som kom til i 1920'erne. Anders Enevig var også politibetjent med station på Nørrebro, det daværende Lyngbygade, som i dag hedder (12) Hillerødgade. Selv i dag kalder mange kvarteret for Nørrebro. I 1940'erne sagde man oppe på Bispebjerg, at det var den yderste udpost af Nørrebro, hvor det egentlig ikke var Nørrebro. På det tidspunkt var Lygtekvarteret især brugt om kvarteret nord for Frederikssundsvej. Tager man Ørnevej-kvarteret med benyttes også udtrykket Frederikssundsvej-kvarteret. Den tidligere ejer af A/B Linnedgården på Mågevej/Kærsangervej, som er beliggende i Pipfulgekvarteret (2), bar navnet Lygtekvarterets Boligselskab.

En del af området syd for Frederikssundsvej kaldes også "Fulgenavnekvarteret",. Det lyder jo lidt højtideligt, så navnet er da også i daglig tale blevet til Pipfulgekvarteret, da del af gaderne har sangfulgenavne. Denne del af kvarteret her blev bebygget i 1917-20 fra Borups Alle, inklusive Genforeningspladsen op mod Frederikssundsvej (Gentevej). Dette kvarter har et bebyggelsesmønster, som er klart forskelligt fra "Lygtekvarteret". Kvarteret har også været opfattet og betegnet som en del af Grøndalsvænge. Dette ses hos naboen, som i dag omfatter Grøndalsvænge Haveby og i navnet Grøndalsvængets Skole. I dag betegnes det område, som lå ned til den oprindelige Grøndalså, og som var en del af Brønshøj Landsbys jorde m. m., for Grøndal, som det ses i navnet Grøndal Torv, som er navngivet i 1995. Gothåbsvej Station er i dag omdøbt til Grøndal Station.

I 1939 blev Posthuset København NV. etableret på Glasvej ved Frederikssundsvej. NV stod for Nordvest, ligesom vi i dag har en lokalavis ved navn Nord Vest-Avisen. Navnet Nordvestkvarteret eller Nordvest begyndte at vinde indpas allerede efter 2. verdenskrig, hvor udtrykket Nordvest-Bispebjerg bliver benyttet af lejerforeningerne. Stort set alle de små huse, som var beliggende i Pipfulgekvarteret (2) forsvandt i 1960'erne og 70'erne. En undtagelse er dem, der ligger i Provstevej-kvarteret. Især i området op mod Lygten er der stadigvæk tomter tilbage fra nedrivningerne fra 60'erne. Noget af Provstevej-kvarteret er tidligere også af nogle blevet kaldt Utterslev-kvarteret: I modsætning hertil er Utterslev "Landsbyen".

For kommunen har udtrykket Utterslev været brugt generelt i 40'erne og 50'erne og matrikelmæssigt er det stadig navnet for området. Til gengæld er både Pipfulgekvarteret og Genforeningspladsen blevet til Nordvestkvarteret, selv-om Genforeningspladsen er både "Nordvest" og Grøndal. Byatlas Bispebjerg fra Miljøministerets Planstyrelse kalder kvarteret

Nordvestkvarteret helt ned til Borups Alle.

Borups Alle hed Nordvestvejen indtil det i 1904 fik navnet Borups Alle. Det kunne tyde på at "Nordvestkvarteret" har været en betegnelse for kvarteret ved Nordvestvejen. I så fald omfatter det både Pipfuglekvarteret og Genforeningspladsen. Omkring 1960-70 bliver betegnelsen Nordvest fremherskende, især hos de yngre.

Pipfulgekvarterets kirkesogn, som er Ansgarkirkens, går ned til Hvidkildevej og til Hulgårdsvej. Ørnevej-kvarteret med de store fugle-navneveje hører til Kapernaumskirkens sogn.

Postvæsnet har i høj grad medvirket til at give kvarteret navn. Desuden har man her et tilfælde, hvor nogle lokale kredse betragter kvarteret som et, medens man udefra betragter det som noget andet. Anvendelse af navnet "Bispebjerg" for kvarteret er en nydannelse, som udspringer af den terminologi, som anvendes af Bydel Bispebjerg Atlas.

Afgrænsningen.

På Kort 1 er vist Nordvestkvarterets afgrænsning, så kvarteret også omfatter Pipfuglekvarteret med Genforeningspladsen. Hele kvarterets grænser er mod syd Hvidkildevej, kommunegrænsen mod Frederiksberg, og derefter S-banen mod Nørrebro. Mod nord har vi Bisiddervej og Birkedommervej, hvor beboelserne hører til Bispebjerg.

Afgrænsningen mod Nørrebro er S-banen. Den gamle kommunegrænse var Lygteåen, og den løb ved Nørrebro Station ad Lygten over Folmer Bendtsens Plads videre ad Lundtoftegade og derefter ad kommunegrænsen til Frederiksberg. Denne grænse har Kapernaums Kirke sogn stadigvæk. Dele af Tikøbgade og Bregnerødgade var oprindeligt en del af Glentevej i sognekommunetiden (3). Nørrebro Bycenter ligger i Nordvest og ikke på Nørrebro, hvor banen skiller. Derfor kan man sige at dette navn er noget malplaceret. Kaldte man centret Lygtens Bycenter, ville det referere til både Nørrebro (Ydre) og til Nordvest.

Ligeledes ligger afgrænsningen til Bispebjerg også historisk ved Frederiksborgvejs knæk ved Rentemestervej. Erhvervsområdet er her kvarteradskillende. Dog således, at karreen Skaf-

fervej og Frederiksborgvej og de ældre ejendomme ud mod Frederiksborgvej/Rentemestervej er Nordvestkvarteret, medens karreen-øvrige del, Laugsgården, er Bispebjerg. Det er så markant, at de 2 dele fortsat er adskilt med plankeværk.

Men i 80'erne og forstærket i 90'erne har den sydlige del af Bispebjergkvarteret med en skillelinie fra Bispebjerg Torv ad Tagensvej til Bispebjerg Hospital mere og mere fået navnet Nordvestkvarteret på lige fod med det øvrige Nordvestkvarter. Det fortæller noget om den dramatiske ændring, der er sket i bydelen, at skellet er flyttet fra Rentemestervej til Bispebjerg Torv. Men dette Bispebjergkvarter i Nordvest er dog historisk en del af det samlede Bispebjergkvarter. Derfor vil det blive behandlet i notatet om Bispebjergkvarteret.

Utterslev Mark perioden og Lygtekvarteret. Småhusene var dominerende.

Man kan sætte dato på, hvornår kvarteret Utterslev Mark opstod. Efter 1808 flyttede kammerråd Peder Feddersen den ene halvdel af Utterslevgård ud til hjørnet af Frederiksborgvej og Frederikssundsvej. Efter hans død fik arvingerne i 1845 af Brønshøj-Rødovre Sognekommunes tilladelse til udstykning, og dette var starten af Nordvestkvarteret eller Utterslev Mark. Udstykningen skete ved en auktion i 1847 i 11 parceller, som blev den første del af Nordvestkvarteret (4).

Selve kammerrådens gård blev kaldt Navnløs. Den blev senere traktørsted i landlige omgivelser og endnu senere et kendt bageri. Omkring århundredskiftet blev Navnløs nedrevet og Carl L. Albrechtsens Kolonialhandel blev bygget i 1½-2 etager. Denne bygning blev nedrevet af kommunen i begyndelsen af 1930'erne for at få Frederiksborgvej mere vinkelret på Frederikssundsvej. Det betød også, at krydset blev lettere at lysregulere. Den nuværende bygning blev bygget omkring 1939-40 samtidig med at Frederikssundsvej ved det nordøstlige hjørne blev udvidet til 25 m bredde. Udvidelsen lykkedes dog ikke hele vejen, så mellem krydset og Musvågevej/Brofogedvej er bredden kun ca 17,5 m (5+6).

Vibevej blev ført igennem til Frederikssundsvej omkring år 1900. De nuværende hjørneejendomme er fra slutningen af 20'erne og begyndelsen af 30'erne. Tidligere lå her

BYDEL BISPEBJERG 38.000
med delkvarternavne i Nordvestkvarteret

GLADSAXE

GENTOFTE

Emdrup 10.100

Det vestlige Emdrup 4.178

Det østlige Emdrup 5.926

Utterslev 5.000

Bispebjergkvarteret 3.600

Bispebjergkvarteret 11.500

Nordvestkvarteret 25.000

Provstevejkkvarteret 2.057

Lygtekvarteret 1.319

Bellahøj 2.049

Pipfulgekvarteret 6.677

Ørnevejkkvarteret 3.340

Genforeningspladsen 1.893

**NORDVESTKVARTERETS
PLACERING I BYDEL BISPEBJERG**

og

Nordvestkvarterets forskellige delkvarterer

Nordvestkvarteret 1916

Bemærk at Ørnevej kvarteret ikke er helt udbygget og Glasvej er ikke anlagt helt, men Schous fabrik er dog anlagt, ligesom Peter Ipsens Vej ikke udbygget. Den oprindelige nordbane ligger på Nørrebro, men Højbanen ligger i niveau som "latrinbancen"

Hotel Børsen, som først har fået en afløser af et hotel på Svanevej i 1999. Hotel Børsen levede dog mest af sin frokoststue og mødelokaler. Den havde også en krohave. Indtil 1997 var der på Vibevej en barak næsten oppe ved Frederikssundsvej, som hed Cafe Børsen. I år 1999 er menighedsplejehjemmet Vibe-hjemmet færdig-bygget med 34 boliger.

Ved siden af Hotel Børsen ind mod byen lå Johan Wallmanns pottemageri. Værkstedet var nr. 29 på Frederikssundsvej. Her samarbejdede i årene 1883-1891 en række unge keramikere om at finde nye veje inden for deres kunst-håndværk. Kunstnerfællesskabet på Utterslev Mark anses i dag for at have været banebrydende for dansk keramik. Kunstnerne var Thorvald Bindsbøll, Joakim, Niels og Susette Skovgaard, Elise Konstantin Hansen og Theodor Philipsen. De udstillede på Verdensudstillingen i København i 1888 (7+8).

I den anden ende af udstykningen lagde den unge fabrikant Peter Ipsen sin Keramikfabrik, der efterhånden blev mest kendt, som Peter Ipsens Enkes Keramikfabrik. Figurer fra denne fabrik stod i mange danske hjem og var på mode så sent som i 1950'erne. Fabrikken lå ved Peter Ipsens Alle, vejen før Tomsgårdsvej. Fabrikken ophørte i 1955 og bygningerne blev nedrevet i 1977, hvorefter det nuværende ejerlejlighedskompleks blev opført, som elementbyggeri, hvilket tydeligt ses.. At det var en kendt virksomhed ses af at virksomheden i 1872 blev Kgl. Hofleverandør. En kendt figur fra virksomheden var Venus Kalipygos af billedhuggeren Kai Nielsen (Udsmykningen på Blågårds Plads). Den figur, som mine forældre havde, kaldte jeg for Kai Nielsen Figuren. Den er fra tiden efter Ipsen-familien.(13). Allerede i 1908 frasolgtes en del af grunden til Povl Fechtels Hospital. Det var en social institution for ældre og den stam-mede helt tilbage fra 1570. Den fungerede indtil 1993, hvor Lejerbo overtog ejendom-men, hvorefter den blev anvendt til ungdomsboliger, dog således at de ældre fik lov til blive boende. De ældre var pen-sio-nerede husassistenter o. lign. fra det bedre borgerskab.

Dermed har vi fået markeret hver ende af Nordvestkvarterets første udstykninger, men bebyggelsen i 1800-tallet var dog mest mindre bebyggelser med huse på 1½-2½etager. De er næsten alle væk i dag, men eksempler findes

forsat på Provstevej, Theklavej og Thoravej, samt enkeltvis spredt i det oprindelige Utterslev Mark Kvarter. De bliver for det meste benyttet som erhverv. De er meget anderledes end bebyggelsen på Ydre Nørrebro, selv den bebyggelse, der er i Baldersgades sydlige del. De mindre huse er ofte med frontispice, eller med karakteriske hjørnetårne. Nogle af husene er dog uden disse markante påbygninger, som kan ses på Løjmar & Co's forhus på Frederikssundsvej 88 ved Tomsgårdsvej. Det er fra 1888 med udvidelse fra 1909. Det er sandsynligt, at disse småhuse oprindeligt har været villaer, som så har fået et værksted i baghaven, som blev til baggård, når værkstedet blev udvidet, og man også fik stald med heste og hestevogn. Det var først i 1950'erne, at det store antal hestevogne erhvervsmæssigt forsvandt og lastbilerne og varevognene blev totalt dominerende (3+5+14).

Ved århundredeskiftet boede her mange renovationsfolk, som kunne tjene op til 28 kr.om ugen, medens almindelige ufaglærte arbejdere kun tjente 15-29 kr./ugen. Der boede også en del håndværkere, slagtere og prangere. En markant gruppe udgjorde især hestslagterne (3).

Det der var karakteristisk, da kommunen overtog området, var følgende: Der var ingen gadebelysning, ingen brolægning selv ikke på Frederikssundsvej og Frederiksborgvej, men til gengæld grøfter. Kloakeringen var ufuldstændig og blev ledt ud bl. a. i Utterslev Mose. Frederikssundsvejens Brandstation blev bygget 1906-1907. Politiet blev gevaldigt forstærket med politivagt på Tranevej, som i 1909 blev døgnåbnet. Den tidligere sognekommune Brønshøj-Rødovre måtte i 1884 bygge en ny skole til Utterslev Mark Kvarteret, som blev kaldt Skolen på Utterslev Mark. Ved indlemelsen skulle skolekapaciteten udvides. Dette skete ved at bygge den nuværende Frederikssundsvejens Skole. Skolen blev udvidet i 1933 & 35 med den meget funktionalistiske fløj, man kender som skolen i dag. Skolen på Utterslev Mark blev politistation i 1928 frem til 1945 (3+9). Det var for at gøre op med Lersøbøllernes efterkommere ude på "Lersøen", der hvor baneterrænet nu er. Bygningen blev nedrevet omkring 1960, efter at Vor Frelsers Hær havde haft bygningen fra 1945. Lejerbo overtog derefter grunden og byggede de nuværende ældreboliger, som er et altan-

gangshus (10).

Kvarterets bygningsprofil var den gang de mange små 1-2½ etages huse som sammen med erhvervsbebyggelsen fra 20'erne er meget karakteristisk for Nordvestkvarteret. Husene er også kendt fra Folmer Bendtsens malerier. De små huse var blandet med 5 etages beboelsesejendomme fra tiden omkring første verdenskrig. Derfor har kvarteret omkring Provstevej med Theklavej, Thoravej og Rentemestervej elementer, som ikke rigtig ses andre steder i København i forstadsbebyggelse fra 1800 og 1900-tallet.

På Provstevej havde Estrups Gendarmekaserne i Provisorietiden i nr 9 og nr. 15, men den sidste af disse bygninger er nu væk. De resterende småhuse fortjener at blive bevaret og nybyggeri bør indpasses i en sammenhæng med disse huse, Klondykebebyggelse, som nogen betegner området, skyldes ifølge Planstyrelsen dels at byudviklingen er gået i stå i området siden 60'erne og dels nogle uheldigt tilpassede bebyggelser.

Planstyrelsen fremhæver selv erhvervsbebyggelsen, Rentemestergården fra 1988, som utilpasset byggeri. De lokale beboerne i kvarteret fremhæver særligt Lejerbos byggeri på Glasvej/Brofogedvej ud til Frederikssundsvej, som eksempler på bebyggelser, der ikke er tilpasset deres omgivelser. Eller sagt mere direkte, de skæmmer deres omgivelser og burde have været bygget anderledes gennem regulering i lokal-planen (11).

I 1960'erne forsvandt de lave huse på Bygmestervej og Rentemestervej øst for Frederiksborgvej. I 1970'erne blev Glud og Marstrands fabrikker på Rentemestervej ned-revet. Teknisk Skole skulle udvide; men den udvidelse blev i stedet for lagt i Tårnby. Grunden er forsat ubebygget. Bilbranchen er i forvejen en af Nordvestkvarterets største brancher med mange små værksteder. På Blytækkervej 11 og Frederiksborgvej 15 hvor Cafe Bondestuen er beliggende, var der i sognekommunetiden i 1800-tallet politistation. Det er et historisk hjørne. Ved siden af afleverede "Klunserne" deres varer til Produktforhandleren. Mange af de små huse omkring Blytækkervej ned til "Navnløshjørnet" blev nedrevet, da der blev nybygget karreer og 5-etages huse (3+6+7+9).

Ørnevej-kvarteret.

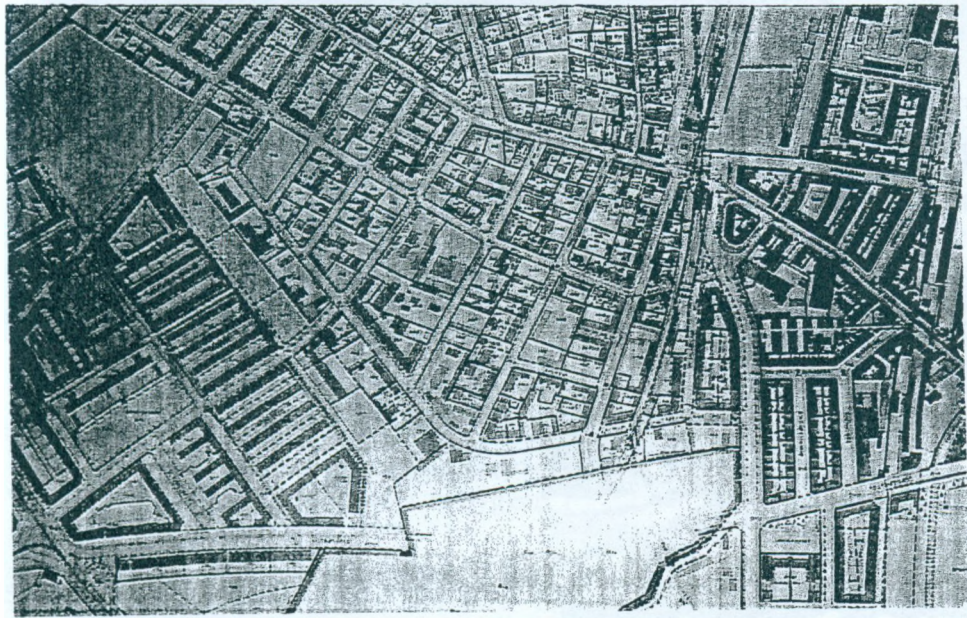
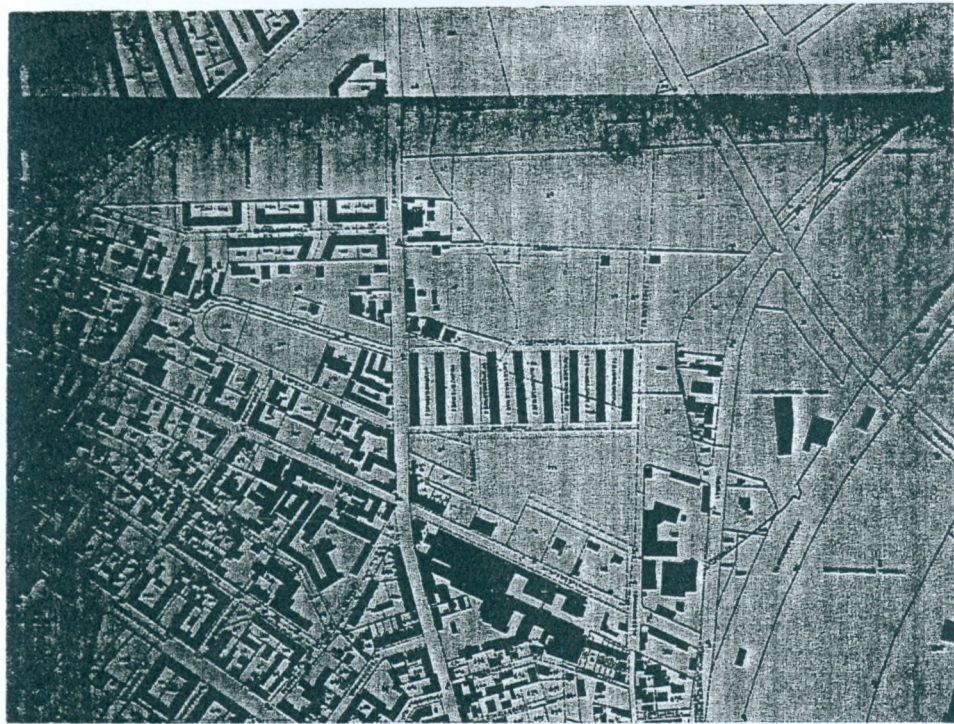
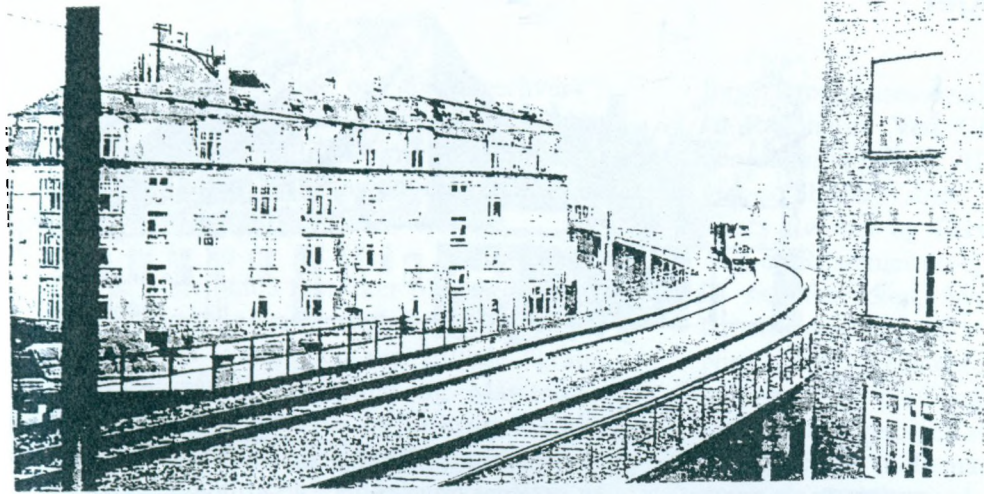
Syd for Frederikssundsvej var der stort set ikke bebygget, udover en randbebyggelse på den inderste del af Frederikssundsvej. Det skyldes, at der i 1870'erne var en latrinlosseplads her. Selvom lossepladsen blev flyttet til "Lersøom-rådet" i 1880, var området i resten af århundrederet ikke muligt at bebygge, undtagen på Nordre Fasanvej, der den gang hed Østre Fasanvej. Det gav nogle problemer, da man i 1893 byggede Kapernaumskirken. Den først foreslåede byggegrund var for tæt på den oprindelige latrinlosseplads. Derfor kom etagebyggeriet først rigtig i gang under og efter 1. verdenskrig langs Frede-rikssundsvej ud til Mågevej. Helt op til 1970'erne og 1980'erne var der her stærkt forurenende industrier og mange ikke grundmurede lagerbygninger. Desuden var der spredte småhuse. I dag er det kontor-bygninger, der dominerer kvarteret mellem Ørnevej og Glentevej. Især omkring Glentevej (15) er der forsat værksteds-virk-somheder.

Mange af etageejendommene på Frederikssundsvej fra Musvågevej og udefter blev bygget i 1930'erne og 40'erne i sammenhæng med, at Frederikssundsvej blev udlagt til 25 meter bred vej. Dog kom AAB-karreerene på Frederikssundsvej mellem Mågevej og Musvågevej til i henholdsvis i 1917 og 1928.

Industrikvarterne og "centerbebyggelse".

I tiden efter første verdenskrig, altså i 1920'erne og 1930'erne, begyndte industri-byggeriet i Nordvestkvarteret at tage fart. For at konfirmere den eksisterende tilstand vedtog kommunen i 1934 at pålægge kvarteret omkring Rentemestervej en industriservitut i form af byplanvedtægt. (I dag lokalplan) Området var på 38 ha. Ganske vist havde man også en tanke om at flytte industri fra Nørrebro herud. Området blev derfor kaldt Nørrebro Industri-kvarter i kommunens byplanvedtægt. Dette var det fjerde større industriområde i København efter Amagerbro, Valby (Gammel Køgevej) og Sydhavnen. I 1946 blev også Ørnevej-kvarteret på i alt 20 ha stort set udlagt til industriareal på lignende vis. Med vedtagelse af generalplansskitsen i 1949 blev de øvrige arealer ud til Frederikssundsvej/Nørrebrogade udlagt til aflastningscenter til City. Denne centerdannelse sker dog først i slutningen af 1970'erne. Kommuneplan 1985 begynder også at operere med lokalplanrammer med "Blandet

Nordvestkvarteret 1934 Nordvestkvarteret 1934

Mellem Ørnevej og Gientevej er forsat ikke helt udbygget, Ligesom vest for Mågevej kun er bebygget mod Borups Alle, og Bispebjerg kun spredt bebygget, dog med de store ejendomme Lygteåen dannede grænsen til Nørrebro i 1916, er denne flytte vestpå med Højbanen. Øverst højbanen i begyndelsen af 1930'erne Nordvest til tv. og Nørrebro th. set fra Frederiksberg.

"Frederikssundsvejstrøget"

Fra Højbanen til Frederiksborgvej.

☛ Gården Navnløs 1808 til ca. 1900
Den 1. bygning på hjørnet af Frederiksborgvej

☛ Carl L. Albrechten år 1900 til 1930'erne
Den 2 bygning på hjørnet af Frederiksborgvej.

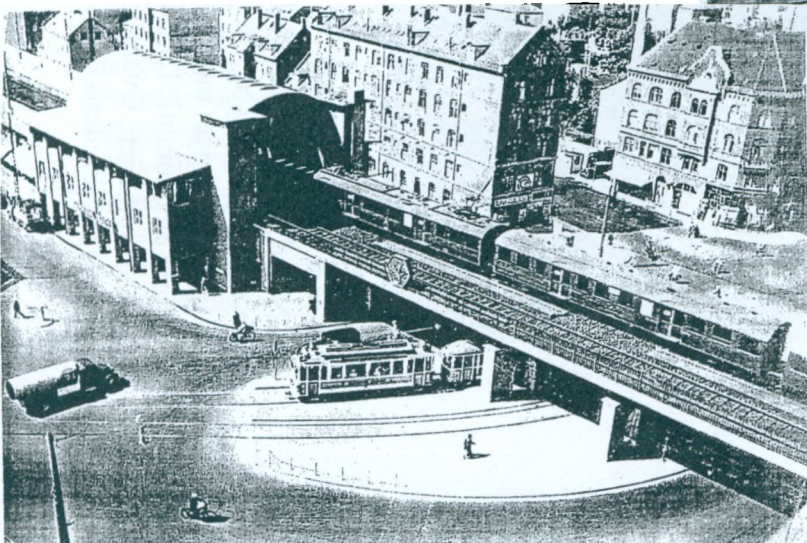
Den nuværende og 3. bygning på hjørnet af Frederiksborgvej.

Pladsen foran Slangerupbanen med cykelværksted og benzintank, som København L.

"Nordvestporten" fra/til København/Nørrebro i 1950'erne og 1999. Bemærk hjørnebygningen Frederikssundsvej og Nordre Fasanvej.

Erhverv", og "Bolig og Serviceerhverv", foruden at "Glud & Marstrandgrunden" forsat er udlagt til "Offentlig Formål", selvom De Tekniske Skoler" ikke har udvidet deres læringskoler fuldt ud her i 1970'erne.

Glud & Marstrands fabrikker blev nedlagt og De Tekniske Skolers Selskab byggede i stedet i Tårnby, da kommunen dér stillede "gratis grund" til rådighed. Glud og Marstrands fabrikker lavede emalje- og blikvarer. Virksomheden lukkede i 70'erne, da plastik-ken tog over, i dette tilfælde godt hjulpet på vej af Bonde Nielsens selskabstømning (16). Fabrikken blev oprettet i 1892 og blev udvidet adskillige gange, hvorved beboelsesejendomme, for det meste småhuse, forsvandt. Det skete både ud mod Frederiksborgvej og mod det den nuværende Bygmestervej.

Udviklingen er gået i retning af, at industri-virksomhederne enten er ophørt eller er flyttet ud. Kontorvirksomhederne er så kommet til, ført an af offentlige lejere. Her kan nævnes Kort- og Matrikelstyrelsen på Rentemestervej 8, Familie- og Arbejdsmarkedforvaltningen på Hejrevej, Socialcentret og biblioteket på Ørnevej, Grønlands Geologiske Undersøgelser på Rentemestervej/Thoravej, Rentemestergården.

Af de Private erhverv er det autobranschen, film- og videobranschen, der vejer tun-gest. Endvidere er der trykkerier og litogra-fiske anstalter i området. ISS er den store domine-rende virksomhed ved Tomsgårdsvej og Rentemestervej, hvor Schous Fabrikker tidligere lå. Schous fabrikker kom til kvarteret i 1888 fra Nørre Sundby, og havde fabrikker langs hele Rentemestervej. Hovedfabrikken, der lå ved Frederiksborgvej/Glasvej mellem Rentemestervej og Thoravej blev anlagt omkring 1913. I 1977 lukker Schoukoncernen. I begyndelsen af 1980'erne blev Schous bygninger m.m. nedrevet og den tidligere om-talte Rentemestergård opført i 1986. Planstyrelsen har betegnet dette byggeri som et eklatant brud med kvarterets arkitektur. Men i 1962 er et moderne sæbetårn bygget ved Rentemester-vejs anden ende, vest for Peter Ipsens Vej. I 1980'erne overtog ISS området ved Tomsgårdsvej og påbegynder nybyggeri i 1988.

Schoukoncernen kaldte sine fabrikker for Utterslevfabrikkerne.Hovedsædet lå oprinde-

ligt i Kronprinsessegade, men flyttede senere til Ravnholm. Ved Glasvej lå parfume- og deo-derantfabrikken. Her var der også andre virk-somheder, som Thors Sæbefabrik og Thors Renseri og Farveri. Ved Peter Ipsens Alle og Rentemestervej op mod Tomsgårdsvej lå sæbefabrikken, hvor spraytårnet (sæbe-tårnet) blev bygget i 1962.Det var firmaet Niro, der byg-gede det med hjælp af italienske tekni-kere.Det blev nedrevet i i 1996-97, hvor ISS havde overtaget stedet og påbegyndt et nybyggeri. En mellemakt var en produktion af rengø-ringsmidler ved firmaet Danschou og Dansk Rengøringsselskab (nu ISS).

Billedhuggeren Helene Schou, der var gift med en af Schoubrødrene, som ejede kon-cernen, fik etableret en vuggestue og børne-have til børn af fabrikkens medarbejdere i en større villa på Dortheavej 75. Det skete anta-geligt i 1940'erne. Den er stadig i drift.

Schous Fabrikker havde ca. 1190 butikker over hele landet med det karakteriske røde glasplade-skiltning med teksten "Schous" skrevet i hvidt (17). De forsvandt i 60'erne og deres sidste forsøg på at overleve konkur-rencen med super-markerne, der kom frem i 50'erne og 60'erne, ført an af Brugsen og Irma, var bygning af Schou-Epas Varehus på hjørnet af Frederikssundsvej og Nordre Fasanvej i 1968-69. Også i andre byer kom der Scou-Epa varehuse og de findes fortsat i Roskilde og Herning.

Schouskoncernen omfattede flere forskellige virksomheder, så som Plastica, hvis karakte-riske bygning fra 1946 forsat er beliggende på Dortheavej/Bispevej.Denne virksomhed havde også en afdeling i Kvartercentret Nordvests nuværende bygning på Dortheavej 61. Den blev benævnt Børstefabrikken.

Også Ravnholms kemiske rensierier og Strøm-pefabrik oppe ved Mølleåen var en del af Schoukoncernen. Schouskoncernen frem-stil-lede i øvrigt parfumeri, sæber af enhver art, toiletartikler, plasticvarer herunder kamme, børster og trævarer, undertøj, strømper, emal-je- og blikvarer, så som spande o. lign.

En anden kendt virksomhed, som forsvandt i 70'erne, var Teknofabrikken, hvis hovedfabrik lå på hjørnet af Peter Ipsens Alle og Rente-mestervej over for ISS. Tekno fraflytter i

1971.

Mejeriet Enigheden som ejedes af Kooperationen flyttede i 1907 til Lygten i den karakteriske bygning. En af skaberne var Arbejds mændenes Forbunds formand, Lyngsie. Den blev i 1990'erne overtaget af MD-Food, som lukkede virksomheden. I dag er her filmselskaber og de skal udvide efter vedtagelse af lokalplan. Men det er forsat et firma som hedder A/S Enigheden af 1897, som ejer bygningerne. På Lygten nord for ligger Ankerstjernes Filmlaboratorium, hvor så at sige alle danske spillefilm til biografbrug bliver fremstillet. Firmaet er det eneste filmlaboratorium i Danmark.

Kontorbyggeri er især blevet bygget mellem Ørnevej og Glentevej på Hejrevejs østside i slutningen af 1980'erne. På Vibevejs østside har Tryk Forsikring i 1990'erne opført et stort kontorkompleks med tilhørende stor parkerings-plads op mod Ørnevej. Det er næsten den halve karre. I den vestlige del af Glentevejs sydside nr. 61-69 ligger 2 store skole- og erhvervs-bygninger. Biblioteket og socialcentrets bygning på Ørnevej 55 er fra 60'erne (9+11+16)..

Områderne er domineret af mange små virksomheder i lejede lokaler, så området er et sted, hvor iværksættere starter, fordi der forsat trods meget "dyrt kontorbyggeri", er mange "billige" erhvervslokaler. Kvartercentret Nordvest er ved at opbygge et iværksætterhus med sine samarbejdspartnere i kvarteret for at nye virksomheder kan opstå og ved deres indbyrdes samarbejde kan overleve den første svære tid. Desuden er kvartercentrets Grønne Kontor igang med et miljøprojekt for områdets virksomheder.

Den sociale nød og kirkens rolle.

Nu går vi tilbage til Utterslev Marktiden. I 1840 boede der i Brønshøj Sogn 1.393 indbyggere og stort set ingen i Utterslev Mark. I 1880 boede der 3.825 indbyggere. Væksten på 2.432 var stort set sket på Utterslev Mark, hvor der nu boede ca. 2.000 indbyggere. 10 år efter i 1890 var der i Brønshøjdistriktet 4.812 indbyggere og heraf regner man med ca. 3000 på Utterslev Mark. Ved indlemmelsen var det blevet til ca. 5.000 indbyggere. Hele det indlemmet område, Brønshøjdistriktet, havde de 9.964 indbyggere.

I 1901 var der i alt 2.548 boliger i Brønshøjdistriktet, hvilket i snit giver 3.9 beboere i hver bolig. Dette beboertal er i dag på lidt over 1 pr. bolig. I 1911 var der i Brønshøjdistriktet 18.214 indbyggere og 4.495 boliger med et snit på 4 beboere pr. bolig. Med samme fordelingsnøgle er det ca. 9.000, men med korrektion for byudvikling er det vel snarere ca. 7.500 indbyggere, idet de oprinde-lige landsbyområ-der begynder at blive bebygget. I dag bor der ca. 7.891 indbyggere i Nordvestkvarteret, fraregnet "Pipfuglekvarteret", svarende til det tidligere Utterslev Mark (5).

Den voldsomme vækst bekymrede sognerådet i Brønshøj-Rødovre ganske meget i 1870'erne. De var fortrinsvis bønder og det var fortrinsvis jordskatter, som de betalte. De kunne se, at udgifterne til fattighjælp steg, og man kunne ikke jage folk væk fra sognekommunen indenfor de 5 år, hvor folk ikke var berettiget til fattighjælp. Sådan kunne de ellers gøre med karle og tjenestepiger på gårdene. Dette var meget almindelig i 1800-tallet. Desuden kunne de se frem til at skulle bygge en ny skole. Derfor ville de gerne af med området Utterslev Mark, men det var ikke så let. Kvarteret var også ret berygtet og området op til kommunegrænsen husede mange hjemløse, som senere blev til "Lersøbøllerne". Man anså dem for at være ret så "ukristelige", så da man byggede Sankt Stefans Kirke på Ydre Nørrebro og eta-blevede et nyt kirkesogn, overlod man Utterslev Mark til dette sogn. Denne ændring godkendte Kirkeministeriet.

Sankt Stefans Kirkes præst var den kendte pastor Rudolf Volf, som var formand for Indre Mission i København. Han havde en aktiv kreds i et "menighedssamfund" omkring kirken, som havde den agt at missionere i deres sogn. Dette var forbundet med et socialt engagement, som i dag er kendt som "hatte-damerne". Indsatsen bestod af oprettelse af søndagsskoler, arbejdsstuer/børneasyl, menighedsplejer og børne-plejestationer m.m. Det var et engagement, man ikke kendte i Brønshøj Kirke. Det var det "gode borgerskab" i København, der stod for aktiviteterne. Dene kreds så med rædsel på den voksende socialistiske bevægelse, som postbudet Louis Pio startede i midten af forrige århundrede. Det var djævlens værk. Senere kom der en forståelse mellem de 2 grupper, men herom senere (3).

De lave huse i Lygtekvarteret

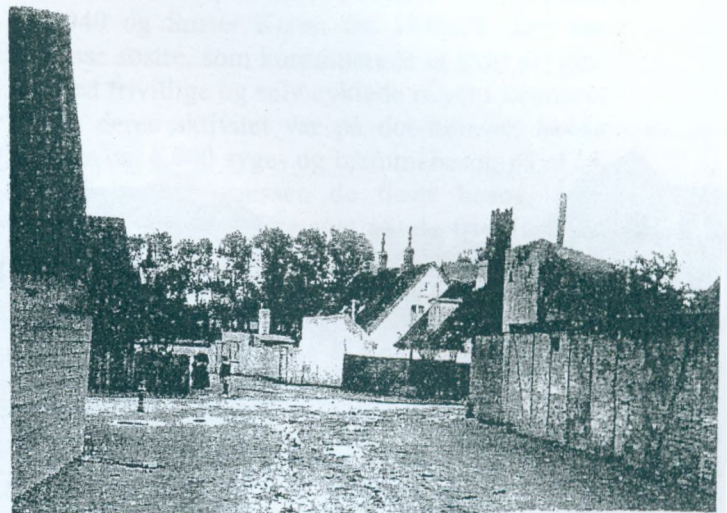
Alexandervej/Bygmestervej, Frederikssundsvej.

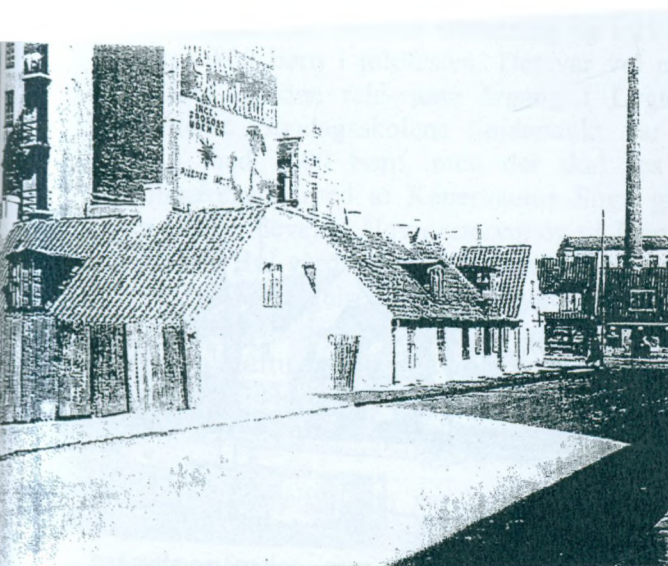
Bygmestervej i 1950'erne, oprindelig Alexandervej.

Den i 1985 nedrevne bebyggelse på Frederikssundsvej II midten Alexandervej.

Thyravej (ikke eksisterende) og Dagmarvej, nuv. Drejervej sidevej til Alexandervej, nuv. Bygmestervej fra 1900-tallets begyndelse.

Hejrevej mod Frederikssundsvej, hvor de lave huse ses på modsatte side, som blev nedrevet i slutningen af 1930'erne. Foto ca. 1935.

Frederikssundsvej set mod øst til Frederiksborgvej. De lave bygninger th. er Hotel Børsen og Wallmanns pottemagerværksted, hvor Vibevej begynder i dag.

Blytækkervej, Brofogedvej, Lygten.

Blytækkervej med Cafe Bondestuen på Frederiksborgvej, politistation sidst i 1800-tallet. Produkthandel i forgrunden, hvor klunserne solgte deres vare.

Brofogedvej ved Frederiksborgvej med typisk byggeri fra omkring 1900 med uheldig boligbyggeri fra 1960'erne

Brofogedvej set mod Frederikssundsvej med nybyggeri fra 70'erne og 90'erne på foto tv. & samme gadestrækning set fra Frederikssundsvej omkring 1913,

Mejeriet Enigheden som ophørte i 1995, nu rummer bygningerne filmvirksomheder.

Cafe Lygten på Lygten. Tv. nyt elementerhvervsbyggeri

Allerede i 1874 oprettes en arbejdsstue, på Dagmarvej 1 ved Frederiksborgvej ved nuv. Drejervej. Den blev i 1875 besøgt af 30-40 piger i alderen 7-14 år, som blev beskæftiget med linnedsygning, skræddersyning, strikning og stråfletning, samt færdiggørelse af parpirposer under ledelse af en frk. Diderichsen, dat-ter af en af sognets ledende medlemmer, som var militærperson. Arbejdsstuen flyttede i 1877 til større lokaler på Nørrebrogade 213-15 (daværende Lygtevej), hvor der var vuggestue og asyl fra 1879. Denne bygning, som ikke eksisterer mere, hed Børneasylet Carlslund, og lå på det ydre hjørne af Esromsgade. I 1898 fik man egen bygning i Gentoftegade, det nuværende Vedbækgade 12, som forsat eksisterer. Det var især pigernes "dyd" man ville vogte på. Da boligerne var små, måtte børnene opholde sig udendørs, og de gik den gang kun i skole hver 2. dag. De lærte færdigheder, som de senere kunne bruge, ligesom de blev religiøst påvirket. Det skulle sikre, at de siden holdt sig til dydens smalle vej. Mange af de berørte piger havde drikkældige fædre, som drak på de mange værtshuse på Frederikssundsvej. Mødrene sled ofte derhjemme for at opretholde hjemmet. Foruden at passe en stor børneflokk, som voksede år efter år, sled de med diverse hjemmearbejder. Den gang var skilsmisser sjældne og i realiteten ikke tilladt (18).

I søndagsskolerne var der direkte bibelundervisning. Det foregik allerede fra 1877 i Allersgade og senere i Carlslund indtil man i 1889 kunne være i det nye børneasyl "Opdragelsen" på Østre Fasanvej, det nuværende Nordre Fasanvej 275 ved siden af Schou-Epa. Der var stor tilslutning og i 1910 deltog 800 børn i julefesten. Det var vel ca. 20-25% af den relevante årgang i Lygtekvarteret. Søndagsskolens højdepunkt var i 1930 med 1200 børn, men det skal ses i sammenhæng med at Kapernaums Sogn gik fra Hvidkildevej til Hovmestervej og til Tomsgårdsvej/Hulgårdsvej. I dag vil man synes, at navnet "Opdragelsen" er et frygtelig navn, men de mente det den gang. Det var forbundet med en kraftig religiøs påvirkning af børnene. De lærte gode manerer holdt ofte kun lige til de kom ud på gaden og rundt om hjørnet.

Men Menighedsplejen var krumtappen i det sociale arbejde. Den hørte til under menighedsrådssamfundet, som udpegede en bestyrelse

på 5 personer, hvoraf det forventedes, at præsten var den ene. Arbejdet udførtes i begyndelsen af frivillige, som hjalp især de børnerige familier med det sundhedsmæssige, men også med rengøring, indkøb og med samtaler. Det hele hjalp jo ikke, hvis moderen var syg og faderen drak pengene op. Derfor skulle man også påvirke faderen til at drikke mindre. Desuden havde menighedsplejen økonomiske midler til rådelighed, således at familien kunne holdes uden for fattighjælpen. Fik man fattighjælp mistede man stemmeretten.

Fra 1901 fik man en diakonisse udstationeret fra Diakonissestiftelsen på Frederiksberg. Fra 1912 indtil menighedsplejen blev nedlagt i 1975 var der kun 4 diakonisser. De 3 var Søster Olivia, 1912-25, Søster Nina, 1928-1940 og Søster Karen fra 1940-75. Det var disse søstre, som koordinerede et stort arbejde med frivillige og selv cyklede rundt i kvarteret. Da deres aktivitet var på det højeste, havde man ca. 6.000 syge- og hjemmebesøg på et år. Nok tog diakonissen de fleste besøg, men besøg blev også foretaget af de frivillige. På et tidspunkt fik menighedsplejen overenskomst med kommunen, således at diakonissen skulle være sygeplejerske, for diakonisserne var også sygeplejeskeuddannede. I 1975 overtog socialcentrenes hjemmesygeplejersker arbejdet. Under menighedsplejen var der også fra 30'erne børneplejestation, fodplejestation, og bespisning i kirken.

I tilknytning til kirken var der også spejderbevægelserne KFUM & K, og FDF/FPF. KFUM & K havde i øvrigt deres eget hus på Nordre Fasanvej 277 fra 1926 og indtil Schou-Epa blev bygget omkring 1960. Her var en alkoholfri restaurant. I forhuset var der tillige 4 lejligheder, som blev lejet ud til ledende folk i foreningen. Mødelokalerne var i baghusets 2 etager. Dette foreningshus var nødvendigt, da kirken var for lille (3).

Kapernaumskirken bliver bygget.

Hele det store arbejde blev grundlagt i Sankt Stefans sognetid, men ude på Utterslev Mark ønskede man sin egen kirke. Det var forløber for den nuværende Kirkefond, "Udvalget for Kirkesagens Fremme i København" som i 1894 lovede pastor Rudolf Volf i Stefanskirken, at undersøge mulighederne for en ekstra præst, en såkaldt kateket. En kateket

er en præst med ho-vedvægt på undervisning, Det var han ellers ikke selv meget for, da præster den gang var honorarlønnet efter de kirkelige handlinger som de udførte. Det var først i 1919, at præster blev fast lønnet og først i 1958, at de blev tjenestemænd. Men der var langt fra Utterslev Mark til Sankt Stefans Kirke, og for de mange fattige indvandrere fra landet var kirken noget fjernt noget. Så udvalget pressede på, og i foråret 1894 blev der afholdt møde på Hotel Utterslev Børs. Der blev sat en indsamling i gang, som gik meget trægt. Det hjalp dog meget, da et testamente fra enken efter biskop Monrad gav 20.000 kr. Arkitekt Valdemar Koch havde udført tegninger til kirken i marts 1894. Firmaet Jacob Holm & Sønner gav en stor gave. De havde vistnok limkogeriet på det nuværende Lygten, som fra 1907 blev til Mejeriet Enigheden. Nu havde man penge til en præst og en kirkebygning, hvorefter grundejerforeningen på Utterslev Mark nedsatte et Kirkeudvalg. Udvalget i grundejerforeningen supplerede sig med fabrikant Berthel Ipsen fra Utterslev Keramikfabrik. Men da han stillede krav om at området skulle overføres til Brønshøj Sogn, blev han "lempet" ud af udvalget igen, og senere løste han sognebånd til Brønshøj Sogn. Det viste sig desuden, at "Kirkesagens Fremme" ikke ville støtte, hvis det blev under Brønshøj Kirke. Brønshøj sogn kunne heller ikke give lige så gode vilkår som Sankt Stefans Sogn. Berthel Ipsen fik ikke lov til at levere kakler til den nye kirke. De kom i stedet fra Kählers fabrik i Næstved.

Søndag den 15. september blev kirken indviet med megen festivitas og med 4 biskopper i spidsen, foruden 20 præster, professorer, statslige embedsmænd med mere. Det var Sjællands Biskop Skat Rørdam der forestod indvielsen, og kirkens første præst Niels Juhl kunne holde sin første prædiken. Mange af de almindelige mennesker måtte måbende stå på det modsatte fortov, for der var ikke rigtig plads til dem i kirken. 7 år efter i 1902 blev Kapernaumskirken et selvstændigt sogn. Ved kirkens 100 års jubilæum havde man lært af erfaringerne, og fik "fritagelse for Dronningbesøg", så de almindelige menighedsmedlemmer kunne deltage guds-tjenesten.

Kirkens tilstedeværelse i kvarteret blev ellers mødt med ligegyldighed, for kirken var borgerskabets kirke med takster for de kirkelige

ydelse. Det udelukkede de allerfattigste. Desuden var værtshusholderne i kvarteret imod den vækkelseskirke, det ville blive. De følte sig truet på brødet. Endvidere stod kirkens anden mod-part i området, nemlig socialdemokraterne også stærkt i kvarteret og de var imod. Men med det tidligere nævnte sociale arbejde blev fronterne blødt op, hvilket blev forceret da en socialdemokratisk liste fik flertal ved menighedsvalget i 1926 ved Aldersro Kirke. Det rystede mange kirkelige kredse, så da socialdemokraterne i 1930 indleverede en liste, forhandlede det siddende menighedsråd sig frem til en fællesliste, så der blev fredsvalg.

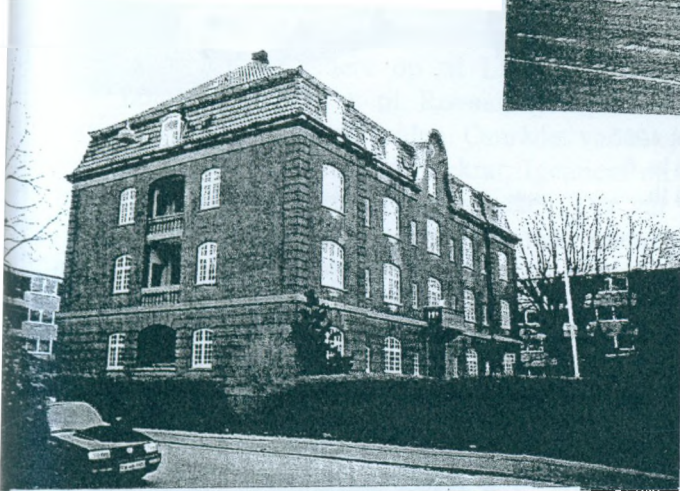
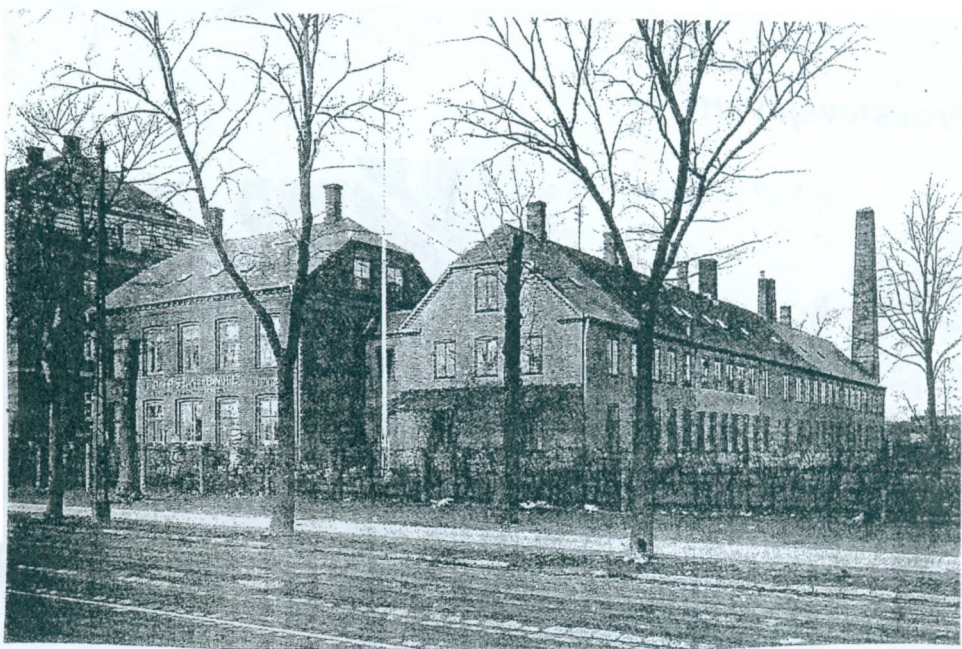
Kirken størrelse var væsentlig. Kirkefonden var en bevægelse for at bygge små kirker, som skulle være nært tilknyttet det kvarter, de lå i og som skulle arbejde aktivt i området. Den første lille kirke blev en tidligere frimenighed i en baggård i Blågårdsgade, som blev den første Bethlehemskirke i 1889. Bygningen eksisterer forsat, ganske vist ikke som kirke. Bygningen overlevede den "Buldozersanering" af karreens forhusrække, som blev iværksat. Bevægelsen var forløber for Kirkesagens Fremme med det lange navn: "Foreningen til opførelse af små kirker i København". Det var 3 unge kvinder med en Baronesse Thea von Ripperda i spidsen, som var initiativtagere. Baglandet var Indre Mission og baronessetitlen viser, at det var borgerskabet, som var den bærende kraft. Det var en socialt snæver kreds, som blev rekrutteret til disse job i Indre Missionske kirkebevægelse. Det blev mødt med kritik af socialdemokraterne. Især den socialdemokratiske børnesagsforkæmper Sabroe var "ude med riven".

Sognets indbyggertal voksede meget og allerede i 1921 var der bygget en menighedssal på Vestergårdsvej og i 1933 byggede man så Ansgarkirken på Mågevej 33 i Pipfulgekvarteret. Det var kirkefonden som var byggherre. Området blev udskilt fra Kapernaums sogn og blev et selvstændigt sogn. I 1945 blev Kapernaumskirkens sognedel, der var blevet en del af Bispebjergkvarteret, udskilt til Tagensbo Sogn, som fik en barakkirke med klokkestabel på Landsdommervej. Den blev i 1970 afløst af den nuværende lidt særprægede kirke, som blev indpasset i eksisterende husrække med sogneklokal og daginstitutioner. Kirken blev tegnet

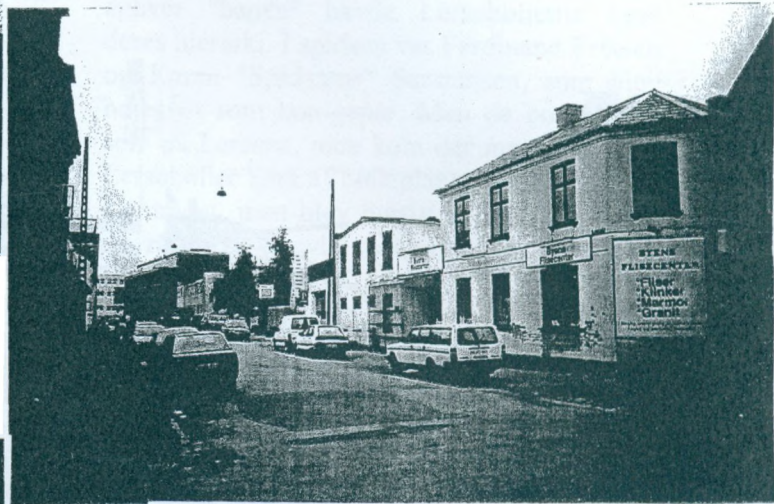

Provstevej kvarteret

Støtkefabrikken Ipsens Enke i 1918, fabrikken
nedrevet i 1955 og bygningerne nedrevet i 1977. I
1977 blev bygningen Povl Fectels Hospital, Møntmesterens
bolig fra 1570.

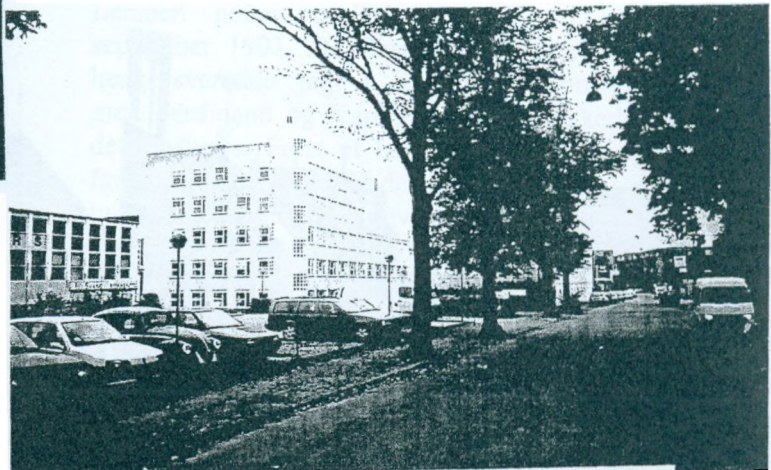
Povl Fectels Hospital, i dag ungdomsboliger.
Flyttede til Frederikssundsvej 78A i 1907. Foto 1999.

Thoravej set mod vest fra Provstevej 1998.

Kvartercentret Nordvest med identitetskabende
påbygning af trappetårn. Tidligere Schouskoncernens
Børstefabrik. Bygget i 1918.

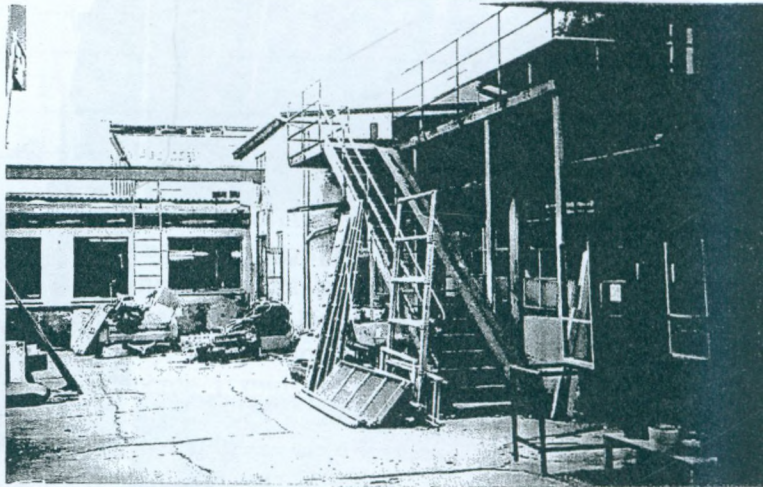
Schouskoncernens Plasticafabrik på Dortheavej 3 i
1998.

Provstevej kvarteret

Provstevej-Rentemestervej-krydset 1998.
Provstevej mod Frederikssundsvej tv. &
Rentemestervej mod Tomgårdsvej th.

Erhverv på Rentemestervej med værkstedsgård 1998.

.Thoravej set Provstevej fra vest 1998.

Theklavej set fra Provstevej mod øst.
De 2 forreste frontspicebygninger nedrevet i 1998.

med en vis dristighed af arkitekt. Hans Christian Hansen, som også tegnede. f. eks. boligblokken på Hulgårdsvej & - Plads. Han var

projekteringsleder hos det daværende Stadsarkitektens Direktorat (3).

"Lersøen" og Lersøbøllerne med deres efterkommere.

Lersøbøllerne.

Lersøen er ikke blot det nuværende Lersøpark, som blev anlagt i 1922 med de mange kolonihaverforeninger. Det er området fra Lyngbyvej til Frederikssundsvej og fra Bispebjerg Bakke, videre op til Lundehusskolens boldbaner og over til Røvsingsgade, Heimdalsgade på Nørrebro. Området var ubebygget og bevokset med pilekrat. Igennem området løb Lersørenden og Lygteåen. Der var i området 2 løb. Det østlige dannede grænsen mellem Københavns Kommune og Brønshøj-Rødovre Sognekommune i 1800-tallet. Fra 1880'erne var der på Københavnssiden losseplads. Natrenovationen kom i store kuler, udgravninger, hvor der i varme somre blev udledt gasarter, som forårsagede voldsomme eksplosioner. Pilegrenene blev høstet af folk inde fra byen til kurvefletning.

I dette kratområde holdt samfundets udstødte til. Det var folk som var kommet på kant med loven inde i byen, folk, som var flygtet fra forvaringsanstalter. Der var også folk imellem, der ikke kunne bo i den ringe standard, boligmassen havde på den tid. De var meget berygtede, da de levede af smårapserier, røverier, tiggeri og kræmmerhandel, samt af hvad deres piger kunne "trække" sig til inde i byen. m.m. Desuden fandt de brugbare ting på lossepladsen, som de kunne handle med. Disse ting, gjorde de kun i København, aldrig i Utterslev Mark, da området de holdt til i, lå på "Brønshøjsiden", havde betjentene her ikke noget udestående med dem. Politiet var den gang og indtil 1936 kommunalt. Så når de flygtede fra det københavnske politi og hoppede over Lygteåen, grænseåen, holdt deres myndighed op. Så kunne de stå på den anden bred og grine af de forfølgende betjente.

Der var et helt lille samfund af både mænd og kvinder. Det var folk med stolthed og selvrespekt. Deres "kasketter" var bowlerhatte og de bar hvide halstørklæder og de gik i træsko. Børnene fra de omkringliggende kvarterer var accepteret, og de kunne derfor lege i "Lersøen". De boede i "huler", som var bygget af

pilegrene og overdækket med voksdug. De var kendt for at have en høj hygiejnisk standard, og badede ofte i Lygteåens vestlige gren i "bar figur". Deres tøj hængte de til tørre efter det var blevet vasket. De havde alle sammen øgenavne, der var vidt kendte, som f. eks. Osen, Kno-Anders, Spiritus, Gloøjet, Lange-Hermand, Delle-Fredrik og Valdemar-Skupskider. Kvinder havde øgenavne som Anna "66" og Gulddåsen o. lign. Men som enhver "bande" havde Lersøbøllerne også deres hierarki. I spidsen var Ferdinand Eriksen og Karen "Spidsmus" Samuelson, som blev betegnet som kongepar. Men de boede ikke selv på Lersøen, men kom der meget. Navnet Lersøbøller kom af bølleplanten, som voksede i området, men blev hurtig en betegnelse på en rå og ubehøvlet person, som med vold begik røverier m.m.

Da Brønshøjdistriktet blev indlemmet i København, kom det til et opgør med politiet. De kunne nu angribe fra alle sider og det skete allerede i indlemmelsens første år i 1901. Det sket efter et sammenstød med 2 betjente, hvoraf den ene blev slået til invalid og efterfølgende døde. Den anden flygtede. Han blev senere fyret grundet fejhed. Men det var ham som havde lavet provokationen over for "Bøllerne", idet han havde sparket til et primusapparat, så det blev ødelagt. Efterfølgende foranstaltede politiet så en razzia på Lersøen natten mellem den 29 og 30 september 1901. De fleste blev fanget efter længerevarende jagt i Københavns omegn, men Ferdinand og Karen Spidsmus lykkedes det at flygte. Først et halvt år efter blev de fanget i Århus. Her tog de sig et par "springture" fra fængslet. De blev dog hurtigt fanget igen, men affæren gjorde dem virkelig kendte, så de blev bl. a. omtalt i Blæksprutten og i sommerrevyen på Nørrebro Teater m.m., hvor politiet blev gjort til grin. Ferdinand Eriksen fik 4 år tugthus og fik senere en politibetalt tur til USA, hvad der var meget almindelig for at slippe af med belastede folk. Louis Pio, og Brix, Internationalens stiftere i Danmark, fik også en sådan betalt tur. Ferdinand vendte

tilbage til Danmark og døde i 1919 på kommunehospital. Karen Spidsmus fik 30 dage på vand og brød. Siden var hun ikke i konflikt med loven og levede, som anstændig dame på Vesterbro, til hun blev nogle og firs år gammel.

Efter slaget trak den resterende gruppe over i Nørrefælleden, hvor de fik navnet Fælledbisserne, efter køer som bissede, ligesom navnet "Bissebjerg". De var forsat utilpassede personer i det almindelige samfund. På Fælleden blev de tegnet og portrætteret af "Storm P", da han var ung og opholdt sig meget i området. Da Fælleden blev et egentlig parkområde ("kom-mune-friseret"), trak den ene halvdel ind på Blågårds Plads, hvor de blev sprittere efter den store afgiftsforhøjelse på snaps i 1917. De forsvandt i 1970'erne med bulldozersaneringerne i Sorte Firkant, kvarteret omkring Pladsen. I 1970'erne oplevede jeg, at spritterne ved legepladsen faktisk blev brugt til at holde øje med børnene, når deres forældre lige skulle ud at handle. Men det var jo dengang (12).

Lersøbøllernes efterkommere.

Den anden halvdel vendte tilbage til Nordvestkvarteret. De mest foretagsomme blev klunserne og nogle blev produkthandlere. Et af de steder, hvor klunserne solgte varerne til deres produkthandlere var på Blytækkervej ved Frederiksborgvej. Det eksisterede indtil for få år siden. Indehaveren var Alvi Carl Alfort, kaldet Almind. Han lejede ladcykler ud til klunserne mod at de solgte ham varerne, efter sigende til underpris. Det var i efterkrigstiden. Almind lod også folk sove i et skur på pladsen, hvor Kirkens Korshær ydede hjælp. Op til 1960'erne var der i Ørnevejsområdet også 2 andre produkthandlere.

Klunserne gik med et "Syvjern", som de rodede med i byens skarnkasser, da der i disse var utallige farlige, smittebærende rotter. Andre blev skærslippere, som cyklede rundt. De kunne stille cyklen på stativ, så de med pedalen kunne drive en slibesten rundt og slibe folks knive o. lign.. Jeg kan som barn på Toldskrivervej huske en sådan skærsliber. Min mor fik slebet sine knive af ham i 1940'erne. Desuden solgte han kamme og børster o. lign. Politiet kunne ikke anholde dem for løsgænger, da de jo var handelsmænd. De holdt strengt på at de kunne klare sig selv og ville

ikke modtage hjælp fra det offentlige.

Det problem havde "prinserne" ikke. Om sommeren vagabonderede mange af dem "på landevejen". Mange af dem var forhutlede sprit-tere, som boede på baneterrænet, som blev anlagt i 1920'erne. Ofte sov de i skure og på trappeopgange. Mange af dem blev tvangs-anbragt på Sundholm, men de hadede det sted og ville hellere "spjælde den". Det skete langt op i 1960'erne og 1970'erne, hvorefter de forsvandt. Spritterne var fredssommelige folk. Senere er andre typer "udstødte" kommet til.

"Lersøen" var også efter politiaktionen tilholds-sted for vagabonder, som også kaldte sig "prinser". De foragtede klunserne, som de synes var nogle "svin". Begge parter var hjemløse og der var en ond holdning mellem de to grupper. Druk var vigtigere end mad. Anders Enevig, folkemindesamleren, havde i sin karriere som politibetjent i området, megen kontakt med dem og indsamlede eksempelvis deres viser, som han fik indspillet på bånd-optager. Det er også ham, som vi kan takke for, at vi i dag kender "Lersøbøllerne". Han beskrev dem i bogen "Prinser og Vagabonder" fra 1963. Bogen bygger på interviews med en ældre betjent. Da de to grupper mødtes på Drejersvej i Kirkens Korshær og lærte hinanden at kende, blev forholdet mellem dem bedre. Dårlige holdninger mellem grupper er lettere at opretholde, når man ikke mødes, har en kender af grupperne sagt. Klunserne kunne også til tider være så beskidte at "selv lop-perne og bacillerne flygtede fra dem".

Politiet lavede jævnligt razziaer på Lersøen, så "Lersøbøllerne" forsvandt ind i de omkringliggende kvarterer. I 60'erne, da de små huse i Lygtekvarteret var under nedrivning, var disse huse overnatningssteder for disse hjemløse. Men ofte stod de som drikkegrupper rundt om i Nordvestkvarteret. Når de blev for højrodet, blev de fjernet af politiet "i salatfadet". Men oftest fik betjentene dem til at forlade stedet, hvor de havde stået og larmet.

"Fælledbisserne" boede faktisk både på "Fælleden" og på "Lersøen". En af de kendte personer var "Fælledronningen", som hed Ma-ja Robinson. Hun havde været lægefrue i Australien, men var blevet fraskilt, fordi hun brugte narkotika. Da hun kom hjem, gik hun "til bunds" og havnede på Fælleden og

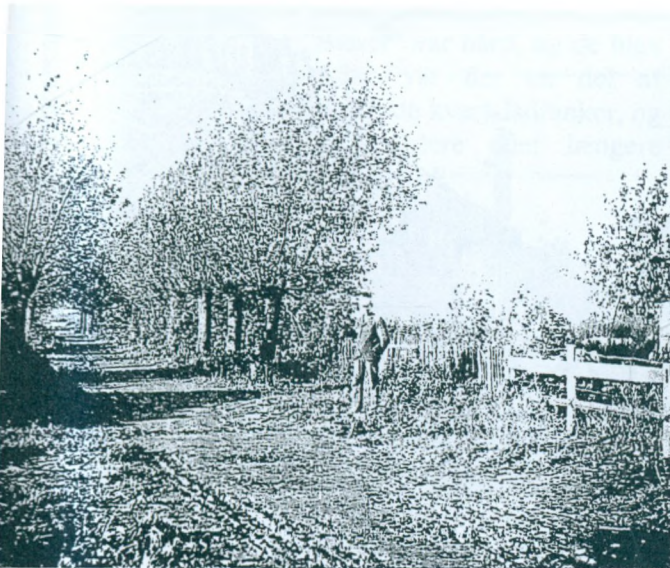
Kapernaumskirken og Lersøen

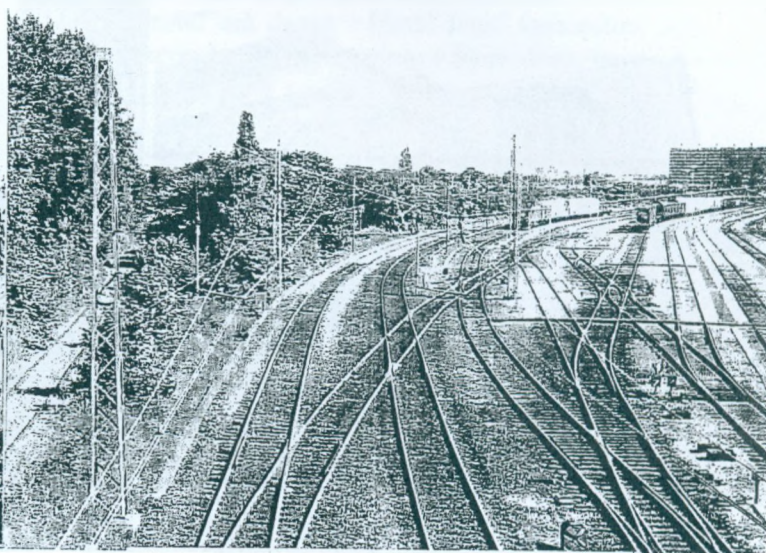
pernaumskirken på Frederikssundsvej fra 1915

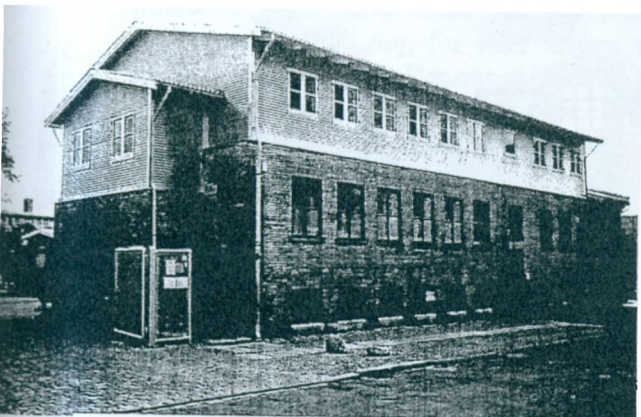
Tilsynsgården på Lersøen

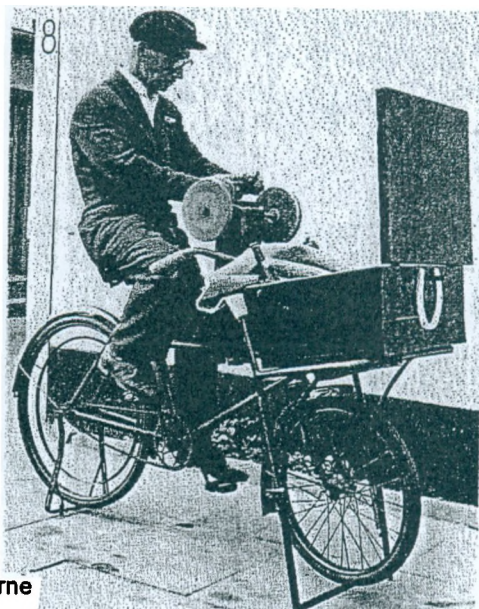
Lersøområdet for anlæggelse af Lersøparken

Godsbaneterrænet nord for Tagensvej. Det er Hareskovsbanen tv.

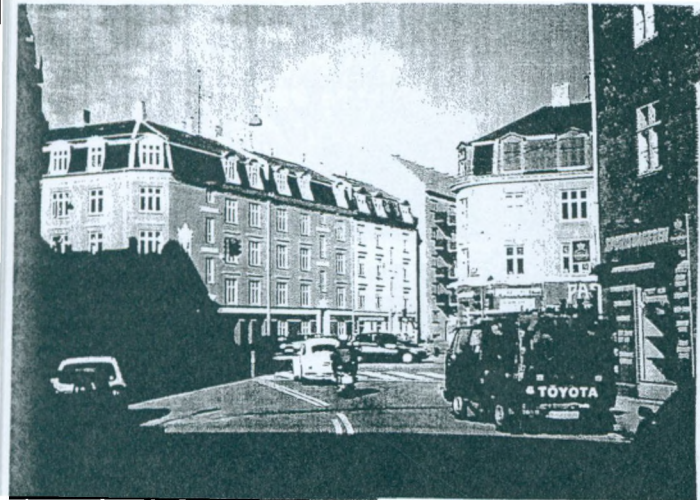
Kirkens Korshær på Drejervej 6

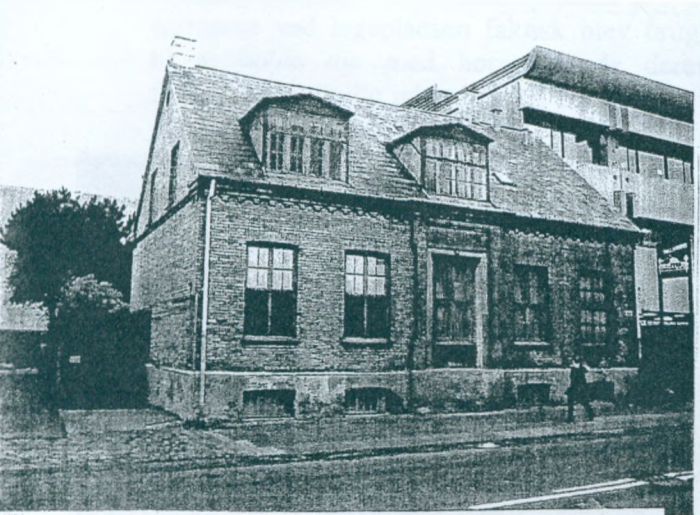
En skærslipper fra 1950-60'erne

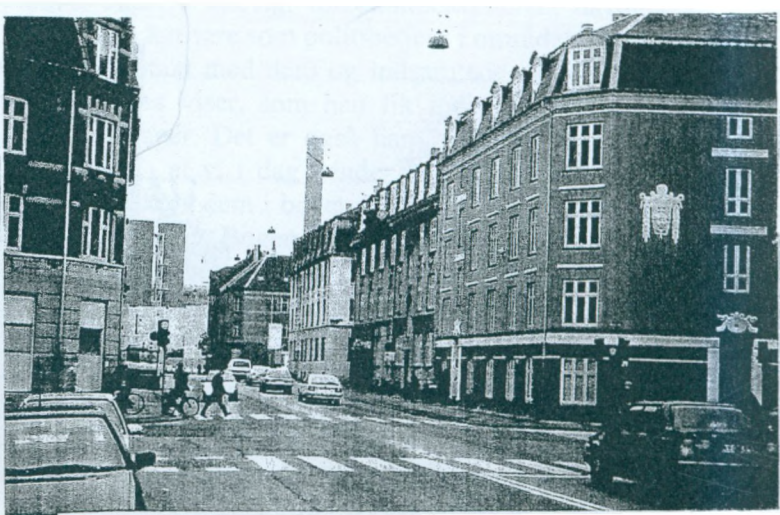
Ørnevejskvarteret

Nordre Fasanvej og Ørnevejskrydset med småhuse fra 1880-90'erne og større etagehuse fra starten af 1900-tallet
Før 1918 hed Nordre Fasanvej, dog Østre Fasanvej

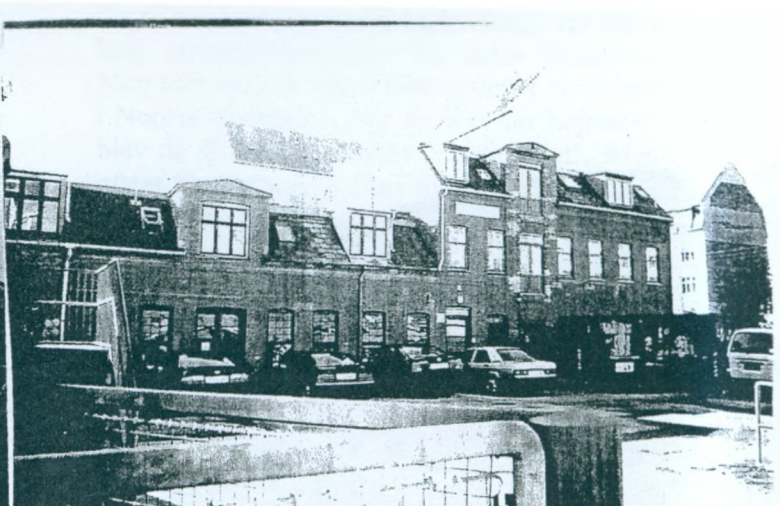
Kapernaumskirkens Menighedsplejens Asyl: "Opdragelsen" på Nordre Fasanvej fra 1889.

Nordre Fasanvej set mod syd fra Ørnevej. Baggrunden Novo-Nordiske delvis på Frederiksberg

Kontorkompleks på Vibevej-Glentevej bygget i begyndelsen af 1990'erne.

Erhvervsbygning på Lærkevej 11 på hjørnet Ørnevej th./syd.

Lersøen. Hun var som ung en billedskøn kvinde og hun bar et foto af sig selv fra den tid. Men selv på Fælleden og i Lersøen var hun eftertragtet, har den før omtalte politimand fortalt Anders Enevig. Alle bisserne ville være "førstebajs" hos hende. Det gav anledning til gevaldige bråval-laslag ude på Lersøen. Men "Proppen" var den stærkeste og "rente a' med sejren ....".

Men hvor mange boede der egentlig fast på Lersøen?. Den gamle politimand nævner 7-8 stykker. Om sommeren var der dog mange flere der holdt til derude. Om vinteren trak de væk, og boede forskellige steder, hvor det var accepteret, at de overnattede. Andre lod sig "spjælde" for vinteren for at få varme og kost. De gjorde alt for at undgå Ladegården og senere Sundholm. Der ville de ikke være. Trods de markante kvinder, som de før nævnte, var kvinderne mere tilløbende og få.. Livet som "Bøller" og "Bisser" var hård, og de blev ikke gamle. Desuden var der en del af gruppen, der var tilløbende kvartalsdranker, og kom i grupperne i kortere eller længere perioder.

Kirkens Korshær på Drejersvej.

Kirkens Korshær har langt tilbage i tiden udført socialt arbejde fra lokaler på Drejervej 6. Organisation blev stiftet i 1912, men etablerede sig på Drejervej 6 med et nybygget hus i 1942. Udgangspunktet var et havehus i Ryesgade 28, som tilhørte Sct Johannes Gæstehjem. Det er der, hvor Plejecenteret Sølund er beliggende i dag. Arbejdet var oprindelig rettet mod kvarte-rets fattige i Utterslev-kvarteret eller i Lygte-kvarteret. Der var under krigen og i tiden derefter stor bolignød. Det var hjemvendte arbejdere fra Tyskland og folk fra Jylland der kom til København. Mange af dem kunne ikke få en bolig og blev hjemløse. På et tidspunkt har man opgjort at 75 % af de hjemløse i København kom fra provinsen. Familierne manglede tøj, for efter krigen var der decideret tøjmangel. Der var således stadig brug for en væsentlig indsats. Problemet med druk i familien og brudte familier (selvom skilsmisser dengang ikke var så lette at opnå) havde ikke ændret sig så meget fra sidst i 1800-tallet til årene omkring 1940-50.

Kirkens Korshær havde et naturligt samarbejde med Kapernaumskirken. Snart kom de også til at tage sig af spritterne og af de

hjemløse i kvarteret og på baneområdet. I 1983 var lokalerne på Drejervej for små til det store arbejde, hvorefter Kirkens Korshær etablerede et kontaktcenter og værested på Birkedommervej ved Degnestavnen. Drejervej 6 var forsat hjemsted for det sociale arbejde, især for ud-stødte. Der var også mange narkomaner blandt klientellet. Det fantastiske ved Drejervej er, at de ikke modtager offentlig støtte, men eksisterer på støtte fra private, fonde og legater, samt større testamentariske gaver. Den mest kendte aktivitet er "Hotel Jens", som er Drejervejs værested. Det er opbygget af "skurvogne", som entreprenøren Jens Thorsen fra Monberg & Thorsen har skænket i 1970. Her er bad og køkken samt natlogi til 8-10 mænd. Selve bygningen ud til gaden blev udvidet i 1957 og i 1996 byggede man en ekstra etage på bygningen. Den bruges til kvinder. Drejervej har 10 fastansatte og 50-60 frivillige i dag. Der kommer ca 50-60 gæster om dagen i Hotel Jens' varmestue. Drejervej har en feriekoloni i Skav-drup, hvor man afholder 3 sommerlejre om året med 60-100 deltagere, der for en stor del er kvinder med børn. Desuden kommer der indvandrerkvinder og mænd..

Blandt de øvrige aktiviteter kan også nævnes tøjuddeling efter behov. Kirkens Korshær har en betydelig erfaring i at vurdere behovene. Nogle, der modtager bønsskrifter om hjælp, lader derfor hjælpen formidle gennem Kirkens Korshær for ikke at blive udsat for plattenslageri.

Der etableres også netværksgrupper som hjælpemiddel til en bedre tilværelse for både kvinder og mænd. Især arbejdet med kvindegrupperne virker spændende. Her etableres et netværkdannede arbejde både for enlige og for kvinder med børn. Arbejdet omfatter også arbejde for indvandrerkvinder. Noget lignende gælder arbejdet med mandegrupperne. Dette arbejde er kombineret med rådgivning og vejledning uden at nogen skal opgive CPR-nr. I netværksgrupperne gennemfører man også kulturelle aktiviteter som teaterbesøg, således at man på den måde kan ledes ind på en mere normal livsførelse. Arbejdet i "centret" bliver udført af socialpædagoger og socialrådgivere. Gruppen for indvandrerkvinderne kom til i slutningen af 70'erne. Kvinderne kom for at få tøj og senere befolkede de systuen. (19). Det er lidt fantastisk at islamiske mænd lod deres

kvinder komme et sted, der står for en anden religion, den kristne. Det siger noget om respekten. I dag er Kirkens Korshær også civile personer; men da den startede på Drejervej forgik det hele i uniformer, og man anvendte broder- og søstertitler plus fornavn. Historisk var arbejdet i husvildebarakkerne på Utterslevvej efter krigen frem til nedrivningen i slutningen af tredserne kendt viden om. Her var systuen et væsentligt led i hjælpearbejdet. Men den gang stoppede mødrene jo også sokker og reparerede tøj, og fædrene var eksperter i at lime lapper på tøj og især sokkerne.

Den "gode spritter" tilbage fra 70'erne er som nævnt en saga blot. Nu er det ikke kogesprit, men kraftigere sager og ofte blandingsmisbrug af spiritus og stoffer det drejer sig om. På Drejervej 6 mærkede man politiets aktion på Vesterbro i foråret 1996 i form af en stigende narkohandel i kvarteret, så man i en periode måtte lukke centret. Det var en stresset flok narkomaner på jagt efter stoffer, som pludselig var der. Men Drejervej klarede situationen.

I Hillerødgade har Kirkens Korshær Herberget for Hjemløse ved Nattergalevej i kanten af Pipfuglekvarteret. Det blev etableret omkring 1960. Indtil da havde man om vinteren haft nødherberg siden 1945 i dyrskuepladsens administrationsbygning. Her var der hverken opvarmningsmuligheder eller køkkenfaciliteter.

Pipfulgekvarteret med Genforeningspladsen.

Det oprindelige Nordvestkvarter.

Syd for Frederikssundsvej er der et skarpt skel mellem Ørnevej-kvarteret, og det vi i dag kalder "Pipfulgekvarteret". Skellet går mellem Glentevej og Nattergalevej. På Mågevej er det mellem nr. 71 & 73, men se det ellers på kortet over området. Længere mod vest er det mere ubestemmeligt. Dette var også skellet, hvor Københavns kommune ejede jorden, som finansborgmester Borup havde fået opkøbt. Det var jorden fra dette skel ned til Godthåbsvej og op til Degnemosen, kommunen ejede. Da kommunen solgte disse områder ca. 20-30 år efter, var det med hjemfaldsklausul. Da socialdemokraterne fik flertal i 1917 i Københavns Borgerrepræsentation, var dette området, hvor man skulle bygge gode, sunde og smukke boliger for mindrebemidlede.

Foruden Kirkens Korshær, har Metodistkirken i 1990'erne haft "Skiftesporet", som bestod af nogle togvogne på baneterrænet nord for Tagensvej. De fungerede som et utraditionelt herberg. Det holdt op, da den offentlige støtte stoppede i 1999. De hjemløse blev fordelt forskellige steder, men nogle af dem bor uden tag over hovedet. Carl Alstrup var i sin tid berømt for visen : "Risten på Vesterbro". Det med risten er stadig en realitet for mange hjemløse. Blot lidt varme hjælper meget. Transformerstationen på Lygten ved Frederikssundsvej var et sted, hvor der kunne hentes lidt varme i kolde tider. Og ind mod bunkeren var man tilmed lidt ugenert. Men det er et barskt liv, og få bliver meget over 40 år, før de er slidt op. Vel at mærke, hvis de ikke forinden kommer ud for noget uforudset, eksempelvis en overdosis.

Det er almindeligt kendt, at Kirkens Korshær udfører et uegennyttigt socialt arbejde, uden at nogen bliver påtvunget en særlig religiøs tro. Det er den menneskelige selvrespekt, der er væsentlig, og ikke en bestemt trosretning. Hvis man ikke har forstået dette er man gået forkert på Drejervej. Det er jeg blevet grundig belært om af nu afdøde leder af KFUK's sociale arbejde Fanny Truels Jensen på Vesterbro, hvis arbejde jeg har fulgt gennem næsten 20 år. Ganske vist er KFUK og Kirkens Korshær ikke samme organisation, men man har nogenlunde samme holdning i disse spørgs-mål.

Dengang havde man ikke sociale boligselskaber, men alligevel fik det socialdemokratiske styre udvirket for-skellige former for spekulationsfrit byggeri, både gennem eget byggeri og gennem koo-perationen. Desuden havde en del af storindustrien den holdning, at boligbyggeriet ikke måtte være for dyrt, da industriens lønomkostninger så ville blive for store. Derfor blev der også givet billige offentlige lån.(20)

Starten på "Pipfulgekvarteret".

Pipfuglekvarteret er et blanding af forhenværende kommunale ejendomme, sociale boligselskaber og socialfilantropiske boligforeninger oprettet af KAB især i 1920'erne, samt ejerlejligheder. Kvarteret konkurrerer i dag med "Gravervænget" på Tomsgårdsvej om at

være Københavns mest berygtede kvarter. Men så-dan har det ikke altid været. Udbygningsmæssigt hang "Pipfuglekvarteret" sammen med Genforeningspladsen, medens bebyggelsen op mod Ørnevej-kvarteret kom sidst. Selvom Nordvestvejens anlæggelse her først kom i 1904, da vejen blev døbt om til Borups Alle, tyder alt på, at bebyggelsen blev kaldt Nordvestkvarteret af nogle og af andre for Grøndalsvænge. I dag er det navnet "Pipfulgekvarteret", der hænger ved, fordi vejene stort set har sangfulgenavne.

De 2 første store ejendomme var arbejderboligforeningen af 1865, som i dag er en del af KSB (Københavns Socialfilantropiske Bolig-selskab, det nuværende Københavns Selvejende Boligselskab). De kaldes også "Det gule Palæ" og "Stengården". De blev bygget i 1917 og 1918. Arkitekterne var Københavns bedste, for det skulle være det alternative byggeri for de mindrebemidlede. Det vil sige billige, sunde og smukke boliger. Arkitekterne hed Ivar Bentsen og Povl Baumann. Foran det U-formede byg-ningsanlæg er der anlagt en stor flot græsplæne omgivet af træer i en passende størrelse. Bebyg-gelsen er på 3 etager, hvilket stort set gælder hele "Pip-fuglekvarteret". Dette er en af kvarte-rets store kvaliteter. Det samme gælder de mange frontispicer og de tilbagetrukne øverste etager. Der også mange detaljer i udformningen omkring døre, f.eks. i Stengården. Denne bygning overtog beboerne i 1998 som andelsbolig-forening. Arkitekterne var her Holger Jacobsen og Anton von Rosen. Arkitekterne bag Vestergårdsvej var Niels Grotenborg og Louis Hygom. I denne bebyggelse havde stueetagerne forhaver, også ud mod Borups Alle, et træk som også kendes fra en stor del af kvarterets andre ejendomme. Da Borups Alle i forbindelse med Hareskovvejstunnelen blev udvidet til 3 vognbaner i hver retning, forsvandt alle forha-verne til denne vej.

Genforeningspladsen

Efter længere tids planlægning blev de 4 første karreer af Genforeningspladsen bygget i 1919-20. Det var et nøje gennemtænkt anlæg, med et stort sportsanlæg i midten og med sigtelinie op mod Bellahøjgård. En anden flugt var en linie over mod Det gule Palæ's midte gennem vejen Vesterporten. De 4 første karreer blev bygget af Det filantropiske Landmandsbankens Bygge-selskab. Arkitekterne for de

nederste karreer ned til den 3-kantede plæne ved Hvidkildevej (som delvis har være sporvognssløjfe for linie 13), var arkitekterne Henning Hansen og Louis Hygom. Bag de næstnordligste karreer stod Terkel Hjejle og Niels Rosenkjær. Den specielle placering for-drede, mente man, en særlig fin udformning. Efter byggeriet af disse 4 karreer gik bygge-selskabet fallit.

I dag er 3 af disse karreer andelsboligforenin-ger og den sidste er ejerlighedsforening. Det sociale boligselskab AAB byggede de 2 karre-er ud mod Hulgårdsvej i 1925. De udgør deres afdeling 25, og arkitekten var Einer Amt der her anvendte en nyklassicistisk stil. De 4 andre karreer var mere engelsk præget i deres byg-gestil med karnapper og mange detaljer om-kring opgangsdørene.

Byggefagenes Samvirke byggede den mang-lende karre på Borups Alle i 1927 i samme stil som de oprindelige 4 karreer og med. J. Kjælde som arkitekt. Denne ejendom er i dag ejerlig-heder. Meget senere i 1932 byggede KAB den sidste karre, nemlig Institutionen Rødegård, som var og er udlejningsejendom, først som KAB-Privat og nu under administrations-sel-skabet Privatbo. Arkitekten er nabokarreens arkitekt Louis Hygom. Kort før i 1930 havde KAB opført Hvidkilddegården på hjørnet af Borups Alle og Hillerødgade, der ligger som en tangent til Genforeningspladsen. Den er i dag ligeledes administreret af Privatbo. Arki-tekten var Ivar Bentsen. Vi skal senere komme ind på dette selskabs opbygning.

Alle karreerne har gode gårdanlæg, især A/B Sønderborghus på Hjørnet af Mågevej og Hvidkildevej, hvorimod Byggefagenes Sam-virkes karre er noget mere pauver. Sportsan-lægget, hvor boldklubben Union og ATK (Arbejdernes Tennis Klub) holder til, har gen-nem tiden haft stor betydning for mange unge i Nordvestkvarteret og i Grøndal. Genfor-eningspladsens karreer har store lejligheder i langt højere grad end "Pipfulge-kvarteret" og er derfor et mere homogent boligområde. Det gælder også AAB (21)

Den videre udbygning af "Pipfuglekvar-te-ret"

Allerede i 1921 lige efter færdiggørelsen af Genforeningspladsens 4 karreer bygger Hus-tømrernes Fagforening deres stiftelse. Arkitekt

var Chr. Mandrup-Poulsen, som byggede et U-formet hus på Vestergårdsvej ved Mågevej. Huset har også en noget større detaljerigdom med nybarokke træk end kvarterets øvrige huse. Først 8 år efter lukker kommunen med et byggeri. Det sker med en karre, som blev tegnet af den senere stadsarkitekt F. C. Lund. Det hedder i dag A/B Rødkælkebo efter vejen mellem byggeriet og Ansgarkirken. Det ligner nærmest et byggeri fra 1940'erne i sin enkelthed og er noget af en modsætning til Stiftelsesbyggeriet. 1929 var kirkegrundens størrelse vel også bestemt.

I 1922 havde kommunen byplanen klar for området mellem Mågevej og Hillerødgade, hvor man bestemte sig for lukkede karreer, og derefter kunne byggeriet så gå i gang.

I 1923 byggede KAB for Boligselskabet Grønnegården, der som det første byggeri her fik mange store lejligheder. Her er det igen Povl Baumann, som er arkitekt, men nu alene. Kommunen byggede først i 1923 på den anden side af Mågevej (på den østlige side af Det gule Palæ, langs Bogfinkevej) en beboelsesejendom med daværende stadsarkitekt Hans Wright, som arkitekt. Det skete her uden en tilbagetrukket 3. etage, men forsat med forhaver. På hjørnet af Vestergårdsvej lå Kirkebarakken, formentlig fra 1921. Den var annex til Kapernaumskirken, da Ansgarkirken på Mågevej 33 og Rørsangervej først kom i 1933. Det er en noget speciel kirke med Valdemar Thisted som arkitekt. Det var Kirkefonden som byggede kirken. Kirken har senere fået en tilbygning. I dag er Barakken blevet fornyet og er nu en narkoinstitution.

Allerede på dette tidspunkt var der så mange børn, at en skole måtte bygges. Det blev Grøndalsvængets Skole fra 1923 på Rørsangervej 29, langs Gransangervej og Vibevej og med tilhørende boldanlæg. Arkitekten var Victor Nybølle. Navnet Grøndalsvænget antyder en vis sammenhæng over mod Genforeningspladsen og byggerierne som Bakkehusene, både de "Store" og "Små", hvoraf flere går ned mod Godthåbsvej. Det er en forbindelse, der ikke rigtig eksisterer mere.

Bag Skolen og Mågevej er der 2 karreer. Den sydlige over for Grønnegården blev bygget for Lygtekvarterets boligselskab i 1925 og med Anton Bendix som arkitekt. I dag er ejendom-

men A/B Linnedgården. "Pipfugle-kvarteret" har aldrig været kaldt Lygtekvarteret, men det antyder en vis kontakt til det oprindelige Utterslev Mark Kvarter, hvor navnet "Lygtekvarteret" delvis har afløst det gamle kvarternavn fra før 1901. Af den anden karré op mod Rørsangervej, også kaldet "Sangerkarreen", blev den oprindelige del opført 1944-45 og forsat i 3 etager. Bygherren var KSB. Da Grøndalsvængets Skole meget hurtigt viste sig at være underdimensioneret, blev der her opført nogle skolebarakker. Først i 1989 kunne KSB bygge en 4 etagers 3-opgangsblok mod Rørsangervej. Mod syd mod Tornsangervej blev opført et beboerhus til karreen og et enkelt-opgangshus.

Det største af Pipfuglekvarterets byggerier stod boligselskabet KAB. for. Det er området mellem Mågevej og Hillerødgade, afgrænset af Rørsangervej og Nattergalevej. Vibevangenget midt i området med 4 stokhuse var i øvrigt de første i Danmark og blev bygget i 1927. I 1929 byggede Fonden Fuglevænget op mod Mågevej. Begge byggerier var med Povl Baumann som arkitekt. Det ene tilhører KAB-Parlamentariske Selskaber, ligesom Grønnegården. Fulgevænget og Vibehusene ned mod Hillerødgade blev opført i året 1930. Arkitekter var Louis Hygom med Emanuel Monberg. Byggerierne er forsat 3 til delvis 3½ etager. Det er en åben bebyggelse. Friarealerne blev udformet af den berømte havearkitekt C. Th. Sørensen og fik soppebasin til børnene i Fulgevænget. Ironisk nok blev det hurtigt omdannet til et rosenbed. Haveanlæggene modsat opgangen er i dag hermetisk lukket med plankeværk og låger i 2 m højde. Men det er den sociale virkelighed i dag, der har betinget dette. Byggeriet blev udført i en mere enkel og billig udformning end Grønnegård, og har i dag behov for en omfattende renoivering. Det blev oprindeligt administreret af KAB-Privat og i dag af administrations-selskabet Privatbo.

Næsten samtidigt i 1929 byggede kommunen de 2 karreer omkring Blåmejsvej. Blåmejsgården kaldes denne andelsboligforening i dag. Den lukkede karre syd for Blåmejsvej ud til Hillerødgade og Borups Alle blev færdig i 1931. Denne ejendom er også blevet andels-ejendom, da kommunen måtte sælge sine boligejendomme i 1995.

I 1936 fuldender Povl Baumann byggeriet

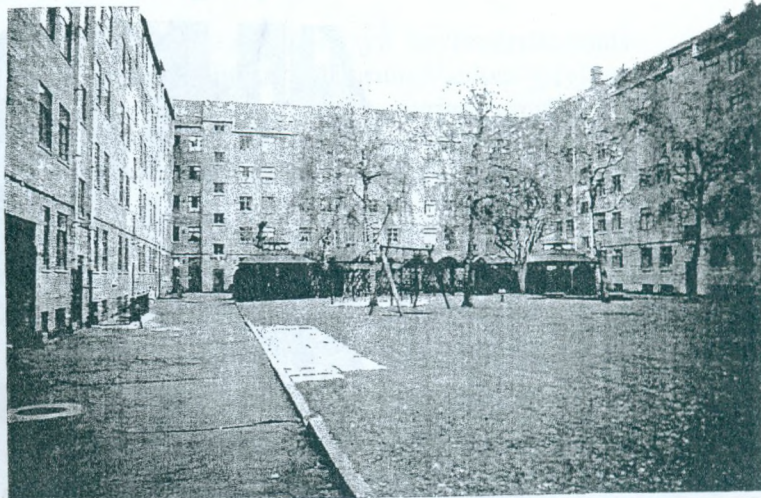

Ørnevej kvarteret og Pipfulgekvarteret

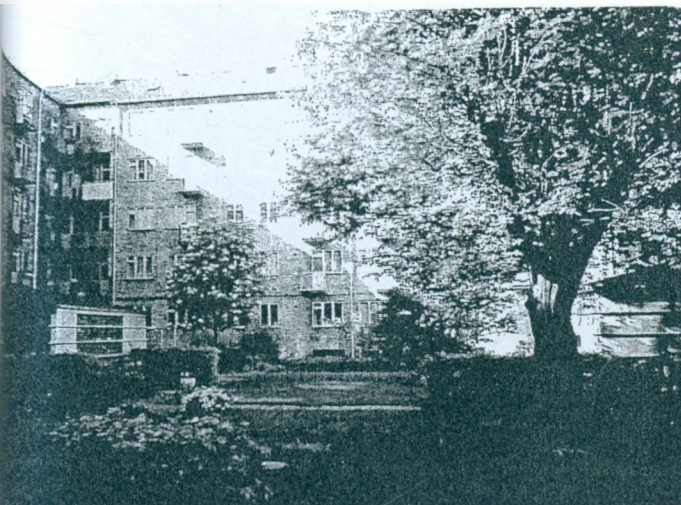
Genforeningspladsen.

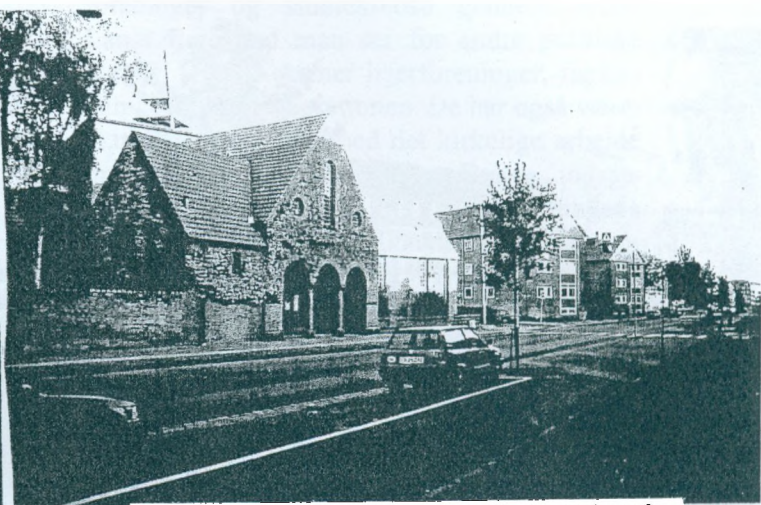
Kun de 3 karreen syd for Frederikssundsvej mellem Mågevej og Uglevej har gårdanlæg med haveanlæg i Ørnevej kvarteret. Her ved Mågevej og Sneppevej.

Frederikssundsvej fra Musvågevej th. & Brofogedvej tv. set mod vest.

Karreen ved Sneppevej og Stærevej, som den 2. karre ved Frederikssundsvej med gårdanlæg med have.

Ansgarkirke på Mågevej med stokbebyggelsen fra 1940'erne i baggrunden Nattegalevej I, II, III i Pipfulgekvarteret.

A/B Blåmejssegård, set fra Blåmejsvej.

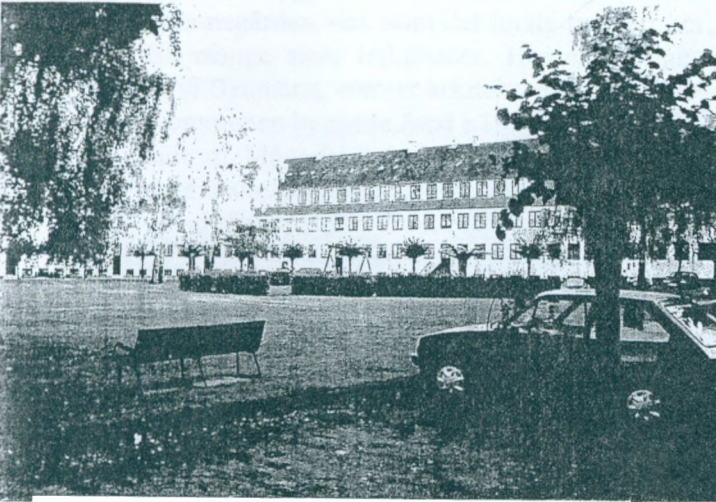
Genforeningspladsen set fra Borups Alle. Gandi's Plæne i forgrunden rummer oprindelig linie 13's sporvognssløfe .

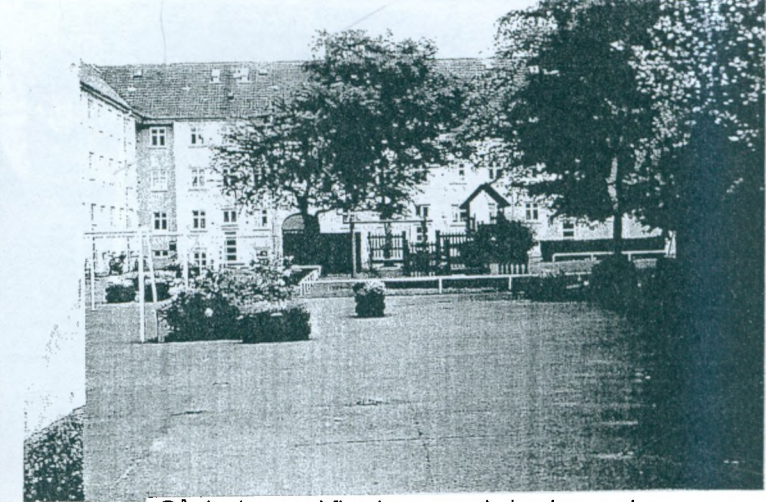
Pipfuglekvarteret

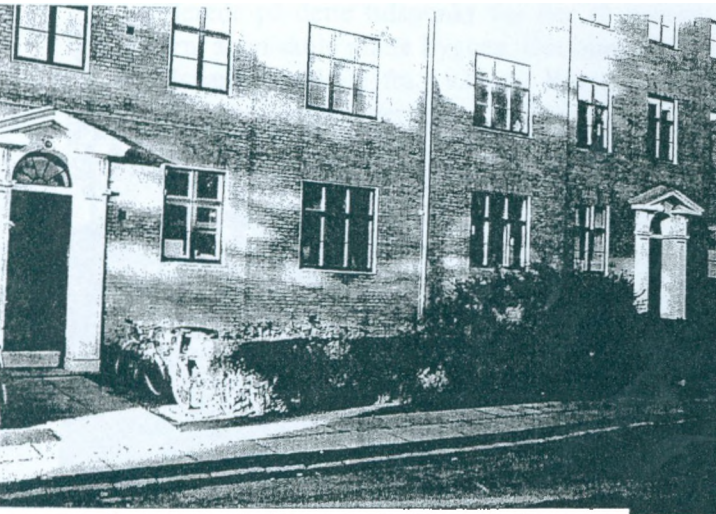
Fuglevæget med den lukket "gård" og opgangssiden, her Skovduestien.

Det gule Palæ, nu AKB's Vestergårdsvej fra 1917, den 1. ejendom i Pipfulgekvarteret. Oprindeligt bygget af Foreningen af 1865 for Arbejderboligers Tilvejebringelse.

Gårndanlæg ved fhv. kommunal ejendom ved Bogfinkevej.

Forhaver og indgangspartier i Grønnegården på Kærsangervej.

"Sangerkarreens" gårndanlæg. Nybyggeriet i forgrunden og i baggrunden den oprindelige ejendom fra 1944-45.

langs Nattergalevejs nordside fra Vibevej til Mågevej med 8 opgange op til Lygtekvarteret. Det var Københavns længste hus, som overgik hans eget fra året før, nemlig Storegård på Tomsgårdsvej op til Frederiksborgvej. Dette hus, der oprindeligt kaldtes Nordre Vænge, er i modsætning til Storegård ikke kendt. Det er typisk for kvarterets usynlighed i offentligheden. Det blev opført for det private selskab Dansk Financa A/S. Den pågældende ejendom er i dag ejerlejligheder, ligesom Vibehjørnets 4-opgangsejendom på det modsatte hjørne på Nattergalevej, som Emanuel Monberg var arkitekt på fra 1934-35..

Så bliver der egentlig ikke bygget mere her, udover erhvervsbyggerier på Nattergalevejs nordside fra Vibevej ned til Hillerødgade. Det drejer sig om AOF's HF-center der nu er privatskole, Tapetsernes Stiftelse (som dog er boliger), en erhvervsbygning og Kirkens Kors-hærs Herberg på hjørnet til Hillerødgade. I 1943 bygger AAB i den modsatte ende af kvarteret den selvejende institution Fynshuse på Stærevej op ad Stengården eller Det gule Palæ. Det er nu KAB's sociale boligselskab SAB. Nogenlunde samtidigt byggede kommunen ejendommene langs Hulgårdsvej og Hulgårds Plads, og ejendommene mellem Stærevej og Mågevej, nord for Rørsangervej kaldet for Nattergalevej I, II & III, hvor der tidligere lå en koloni-haveforening. Det sidste byggeri var AAB's højhusbyggeri på Stærevej på 4 og 8 etager. Dette byggeri er fra 1969, og bryder afgørende med Pipfulgekvarterets 3-3½ etagers bygnings-højde. Bebyggelsen har ikke noget grønt skær, men er fyldt op med asfalt til parkering og legeplads. Siden hen har byggeriet gennemgået en betonrenovering (21+22).

De forskellige boligejerforhold.

Socialdemokratiet spillede fra slutningen af 1800-tallet en stor rolle i kvarteret og ikke kun politisk. I 1917 fik det politisk flertal i Københavns Borgerrepræsentation med 53,3% af stemmerne, og det holdt stort set til 1958 og igen fra 1974-78. De tal vi har fra Nordvestkvarteret, er fra 12. kreds, som er området syd for Frederikssundsvej. Her lå socialdemokraternes stemmetal et sted mellem 63,3% og 71,7% i perioden fra 1913 til 2. verdenskrig. Det var ganske massivt. I 1985 taler vi om en stemmeandel på ca. 30%. Ganske vist omfatter kredsen Ydre Nørrebro syd for Nørrebrogade

og Brønshøjdistriktet syd for Frederikssundsvej. Men Brønshøj-Husum-Vanløse udgjorde lidt i forhold til det øvrige område, så Nordvestdelen talte tungt i gennemsnittet for området.

Vælgerforeningen har siden 1933 haft lokaler i Ungdomshjemmet i Lundtoftegade 85, som er beliggende direkte oven på Lygteåen. Her lå også DSU (Socialdemokratisk Ungdom) og DUI- Leg og Virkes Lygte Afdeling. DUI var socialdemokraternes modstykke til spejderkorpserne i aldersgruppen 6-18 år. Deres storhedstid var lige efter krigen, og selvom de fortsat eksisterer, har de ikke den tiltrækning som tidligere. Det gælder i øvrigt også spejderkorpserne. DUI-Bispebjerg har lokaler i Bispebjerg Kulturcenter. Socialdemokraterne har og har haft mange Bankoforeninger, kvindeforeninger og studiekredse gennem AOF. Langt flere end man ser for andre politiske partier. Dertil kommer lejerforeninger, fagforeninger samt Kooperationen. De har også været aktive i forbindelse med det kirkelige arbejde omkring Kapernaumskirken. Denne indsats gav sig også udtryk i Vælgerforeningens interesse for boligpolitikken, som blev en mærkesag for det socialdemokratiske bystyre.

Fra midten af forrige århundrede blomstrede byggeforeningerne overalt i København. Den mest kendte var Arbejdernes Byggeforening med Kartoffelrækkerne ved Søerne, Humleby på Vesterbro, Svanemøllekvarteret m.fl. De kunne fra 1887 bygge med billige statslån. Socialdemokraterne var mod disse boligforeninger, da man mente, at de borgerliggjorde arbejderne. Holdningen til kolonihavebevægelsen var på linie hermed. Holdningen var partiets officielle politik til partikongressen i 1908.

Partiets politik var, at boliger til arbejdere skulle være kommunale. Socialdemokraterne har for så vidt ret som byggeforeningernes rækkehuse m.m. blev meget attraktive for medlemmerne, som efter 17 år fik disse huse til ejendom. De blev derefter hurtig solgt og de nye ejere kom efterhånden fra småborgerskabet, handlende og lign. I dag er det mest akademikere, som er ejere. Men fra starten var det den velstillede faglærte arbejder, arbejdsledere og formænd, der boede i disse huse.

I Nordvests naboopråde, Brønshøj, på Frederikssundsvejs nordside blev der allerede i 1897 bygget af Arbejdernes Hundredmands Bygge-forening: "Enigheden", hvor selv Stau-ning boede i en kort periode. Bebyggelsen blev allerede i 1909 omdannet til almindelige ejerboliger grundet foreningens dårlige øko-nomi.

Hos socialdemokraterne opstod der en betydelig fløj, der gik imod den officielle boligpolitiske partiholdning. Den blev accep-teret ved partikongressen i 1908 og fik et egentlig gennembrud i 1912. Det skyldes også den omstændighed, at med afsløringen af justitsminister Albertis bedrageri i 1908, gik alt boligbyggeri i stå. Desuden havde socialdemokraterne ikke magt som agt, så man måtte finde nogle alliancepartnere for at få gang i byggeriet. Dette fandt man hos de progressive borgerlige finans- og industrifolk, som før havde stået bag de tidligere bygge-foreninger. Det var de store byggesagssag-førere, der sammen med fagfore-ningsfolk dannede disse selskaber.

Med den store byplanskonkurrence 1908-09 fik man planlægningen på plads for de indlemmede distrikter, ligesom man dannede de kooperative byggeselskaber, hvor de første var AAB og AKB i henholdsvis 1912 og 1913. Senere kom flere selskaber til, og de er i dag kendt som de sociale boligselskaber. Blandt disse var KAB og KSB, som byggede i Nordvestkvarteret. Udover at skaffe gode, sunde og smukke boli-ger var motivet også at få gang i beskæftigel-sen. Endvidere havde kommunen store arealer i de ny distrikter, som skulle bebygges. Her fik man ved salg indføj et "hjemfaldsklausul" for at hindre spekula-tion i de nyopførte ejendomme. Med det socia-ldemokratiske flertal i Borgerrepræsenta-tionen fik man også bygget kommu-nale beboelsesejendomme, som det ses af det tidligere beskrevne. Det tog dog først for alvor fart under 2. verdenskrig (i Nordvest-kvarteret: Hulgårdvej & Nattergalevej) (20+23).

Særlige KAB-Selskaber.

KAB, som står for Københavns Almindelige Boligselskab, byggede meget i Nordvestkvar-teret. Der var 2 former for byggeri.

Det ene var KAB's parlamentariske Selskaber med boligselskabet Grønnegården og Vibe-

vænget. Her ejer beboerne selv ejendommen, idet de køber grundfondsbeviser i selskabet svarende til ca 2% af byggesummen. Det var et betydeligt beløb på ca. 1600 kr. pr. lejlig-hed, så det blev bedrestillede folk, som flyttede ind. Det parlamentariske går på, at man på den årlige gene-ralforsamling vælger en bestyrelse, og fore-lægger regnskab og budget til vedtagelse. Det var ret enstående i demo-kratisk henseende, og noget som de sociale boligselskaber ellers først indførte oppe i 1980'erne. Når man først er valgt til bestyrelsen i disse boligforeninger, bliver man siddende indtil man flytter på den ene eller anden måde. Administrationen af selskaberne foregår hos KAB i Vester Voldgade. Selska-bernes servitutter havde Københavns kommu-ne og KAB's bestyrelse påtaleret over for. I dag ligger påtaleretten alene hos KAB's besty-relse. Boligforeningerne har ved en fornuftig økonomisk politik fået gennemført en række fornyelser så som nye vinduer og tag. Desuden har man kunne holde ejendommene rimeligt a'jour. Selskaberne har ikke haft behov for ventelister, idet der har været fortrinsret for "ægtefæller eller lovlige arvinger indenfor op-og nedstigende linie, svigerbørn eller andre, over for hvem medlemmet har haft retslig eller faktisk forsørgerstilling", som det hedder i for-muleringen i vedtægterne. Det skal nævnes, at disse boligforeninger ikke har nogen for-plig-tigelser til byfornyelsesgenhusning, som socia-le boligselskaber. Heller ikke kommunen råder over boliger i disse ejendomme. Øvrige par-lementariske selskaber i nabooprådet i Grøndal er følgende: Bakkehusene ved Rødkilde-par-ken, Hillerødhus på Hulgårdvej, Store Bakke-huse på Godthåbsvej, Vendsysselhus ved Godthåbsvej og Vendsysselsvej.

Grønnegården har store boliger, hvor de 150 boliger fortrinsvis er på 2½ til 4½ værelser og 6 stk.. endnu større. Derimod er Vibe-vænget små lejligheder, oprindelig 240 boliger. Men for at fastholde de "ressourcestærke" beboere med behov for større boliger, kan man få lov til sammenlægge boliger ved siden af hin-anden eller boliger ovenover eller nede-nder. Der er allerede sammenlagt ca. 24-25 boliger. Det sker med en døråbning mellem de 2 entreer eller med vindeltrapper, som beboer-ne selv betaler, men som bliver udført af administrationens håndværkere. De lejlighe-der, der ikke har bad, kan på samme betingel-ser få det installeret i de eksisterende toilet-

rum, der er store nok til baderum.

De øvrige selskaber var oprindelig KAB-Privat, som omfatter almindelige udlejnings-ejendomme. Selskabet blev i 1990'erne udskilt som et privat selskab uden forbindelse til administrationsselskabet KAB i Vester Voldgade. I dag hedder administrationsselskabet Privatbo. Hvert bolig-selskab har en bestyrelse på 3 personer, nemlig 2 udpeget af KAB's fond, som ikke har forbindelse til administrationsselskabet KAB, og endelig formanden for beboerrepræsentationen i de enkelte selskaber. Det er Fonden Fuglevænget med 321 boliger, Institutionen Vibehusene med 355 boliger, som alle hovedsageligt består af 2-værelses lejligheder. Hvidkilde-gården ved Hvidkildevej & Hillerødgade ved Genforeningspladsen har 184 boliger, hvoraf halvdelen er 2 værelses og resten 3-værelses. Endvidere er der ved selve Genforeningspladsen, Institutionen Rødegård med 127 boliger, som har 2 og 2½ værelses lejligheder. Her har man heller ikke haft ventelister. Men grundet lejlighedernes størrelse og kvarterets ry, er man begyndt igen at føre ventelister. Selskabet finder i dag, at der behov for, at man får muligheder for nogle lejlighedssammenlægninger, således at man kan beholde de "ressourcestærke" beboere, når de får behov for en større bolig.

Derfor vil de 2 selskaber gerne have et Kvarter-løftsprojekt for deres område og de stiller sig meget uforstående over for den afvisning, der var i kvarteret i 1993-94, da det blev forslået for området. Det er fortsat uvist, hvem der har afvist kvarterløft i Pipfuglekvarteret. Begrundelsen skulle være den, at det kunne forværre kvarterets ry. (21+24).

"De kommunale ejendomme".

Den store boligmasse i Pipfulgekvarteret består af kommunale ejendomme. Alt tyder på, at det var almindelige arbejdere, der boede her, også ufaglærte i modsætning til KAB-byggerierne. Det kommunale byggeriers problem var fra 60'erne, at der ikke kunne optages obligations-lån i ejendommene. Nyinvesteringer i nyt tag og nye vinduer var derfor afhængige af kommunale bevillinger, og de var små. Dermed skete et større forfald i disse ejendomme, som ikke er blevet genoprettet. I midten af 80'erne var der dog i en periode mulighed for at låne til energi-

besparende foranstaltninger. Efter en debat om disse midler skulle gå til fjernvarmeanlæg eller om man først skulle have klimaskærmen i orden, faldt beslutningen ud til fordel for det sidste. Det betød tag og fag (tag og vinduer m.m.) samt isolering. LLO-Hovedstaden var en vigtig rådgiver for beboerne. Der var 50 mill. kr. om året til rådighed, men det var ikke mange penge med det behov, der var. Der var dog nogle ejendomme i Pipfuglekvarteret, der fik gavn af disse midler. I andre ejendomme sagde beboerrepræsentationer nej, her i blandt Sten-gården/A/B Borup. Det var især isolering af tag og kælderloft, der blev foretaget. Andre steder i byen prioriterede man vinduesudskiftning.

De kommunale ejendomme var bygget som kakkellovnslejligheder, men flere af dem fik installeret centralvarme i 1960'erne og 1970'erne. I 1980'erne kom yderligere nogle til. Mange ejendomme mangler forsat at få bad installeret.

De sociale boligselskaber

Det ældste boligselskab i kvarteret er KSB. Det hed oprindelig Københavns Socialfilantropiske Selskab. Blandt sine medlemmer og stiftere i 1927 var så forskellige organisationer som Dronningens Central-komite af 1914, Fælles-organisationen af almennyttige danske Boligselskaber (nuv. BL.), Kirkens Korshær, Kredsforeningen for København til Tuberkulosens Bekæmpelse, Københavns Boligkommission, Københavns Huslejerforeninger, Københavns Præstekonvent, Københavns Understøttelsesforening, Landsforeningen Forebyggende Børneværn (nuv. Daginstitutionernes Landsforbund), Mødrehjælpen, De samvirkende Menighedsplejer m. fl. I dag står KSB for Københavns Selvejende Boligselskab, og de nævnte interessenter er ikke mere med. Bestyrelsen består i dag kun af beboervalgte afdelingsbestyrelser efter lovgivningen i slutningen af 1980'erne. KSB havde i 1944-45 bygget "Sangergården I" til beboerne i barakkerne på Utterslevvej. KSB byggede i begyndelsen for mindrebedemlede, idet deres huslejer var mindre end kostprisen. Det skete ved indsamlede midler og andre tilskud til at gøre anskaffelsessummen mindre, så den kunne forrentes af huslejerne. Lejlighedstørrelsen var 2-værelses og de var med kakkellovn.

Den anden bebyggelse "Det gule Palæ", eller som det hedder i KSB's terminologi, Vestergårdsvej, blev bygget af "Foreningen af 1865 for Arbejderboligers Tilvejebringelse". Denne forening blev en afdeling af KSB i 1965, og i 1968 blev det til en fuldstændig sammenlutning. Forinden havde der været et tæt samarbejde begyndende efter 2. verdenskrig. Foreningen af 1865 var stiftet med tømrermester Harald Kayser, C. F. Tietgen og brygger J. C. Jacobsen som ledende personer. Den har siden 1892 været en selvejende institution. Da bestyrelsen var selvsupplerende var det efterhånden kommunale folk, der sad i bestyrelsen. Den festsal og badeanstalt, der var i bebyggelsen, måtte i 1920 nedlægges, og ombygges til lejligheder. Beboerne havde ikke råd til at benytte disse faciliteter. Her var man for langt forud. Det gule Palæ blev omkring 1987-88 moderniseret med centralvarme og bad gennem byfornyelsesmidler. Samtidigt blev facaderne malet hvide i stedet for gule.(26).

Pipfuglekvarterets situation i dag.

Beboerne i disse ejendomme var i modsætning til KAB-ejendommene og de øvrige private ejendomme i overvejende grad børnerige familier, hvoraf hovedparten var ufaglærte.

Beboersammensætningen begyndte i 70'erne at ændre sig. Først kom en del fattige indvandrere. Med saneringerne på Vesterbro i 70'erne og 80'erne kom mange drankere og narkomaner til kvarteret, da der var mange små lejligheder. De befolkede kommunens og de sociale bolig-selskabers afdelinger, der var i området. Desuden kom så flygtningene i 90'erne. På toppen af dette kom så udslusningen af sindslidende som konsekvens af nedlæggelsen af de psykiatriske plejehjem Boserup og Avnslev. Dermed havde man fået problemer af en sådan grad, at de ikke kan klares uden hjælp ude fra. Derfor vil en kvarterløftindsats være nødvendig. På over-

fladen ser kvarteret grundet sin gode arkitektur meget fredssommeligt ud, men det snyder. Der findes fortsat "ressourcestærke" beboere og det er vigtigt for kvarterets fremtid at de fastholdes (25).

Dette meget veludbyggede kvarter er således i dag havnet i en situation, som kan sammenlignes med den der tidligere gjaldt for "Gravervænget". Det er bemærkelsesværdigt, at kvarteret ikke har haft noget fælles kulturhus som Bispebjergkvarteret har haft det i Bispebjerg Kulturcenter fra 1946 og i det net af fritids- og ungdomsklubber, som FSB har etableret.

Med beboernes overtagelse af de kommunale ejendomme fra 1995 er der sket et betydeligt løft i kvarteret. Ejendommene bliver bedre holdt og de første renoveringer er påbegyndt. "Stengården" som blev til A/B Borup 1998 lagde for. Den har fået nyt tag med isolering og facadeistandsættelse. Der er også ved at ske noget i de øvrige ejendomme, men der er lang vej endnu. Det store kulturhus for kvarteret bliver Kvartercentret Nordvest, hvor vi også ser de nye andelsboligforeninger holde deres generalforsamlinger. Beboerne er også begyndt at komme til arrangementer i Kvartercentrets foreninger. Dette skulle også give mere liv i de foreningslokaler, der findes i nogle enkelte af ejendommene. Derfor forventes der også en bred accept, af et snarligt kommende kvarterløft til området. Hvordan det fysiske miljø skal forbedres, især veje og øvrige offentlige ejede arealer, er svært at sige nu. Men den offentlige legeplads i Nattegalevejbebyggelse vest for Mågevej er oplagt at tage fat på. Den østlige del af kvarteret mangler også et fælles møde-sted, men hvor?

Genforeningspladsens bebyggelse ser ikke ud til at have disse sociale problemer og dens karreer virker velfungerende. Det kan skyldes, at der her er mange store lejligheder.

Kilder:

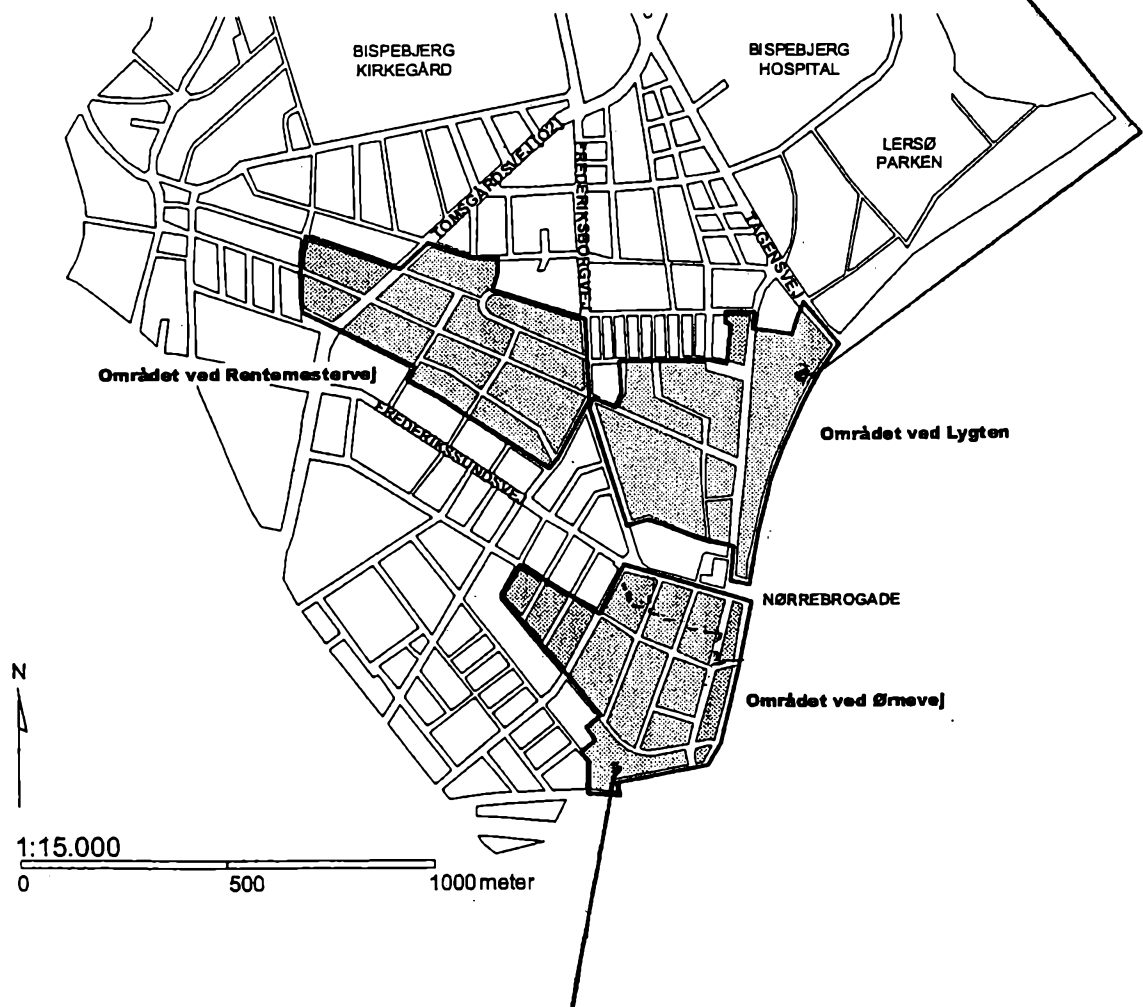
1. Asger Fog: Brønshøj-Husum-Utterslev-Emdrups Posthistorie, Brønshøj Museum 1994.
2. Samtaler med min far civilingeniør A. Kirkeby (Christensen), som i 40'erne boede på Bispebjerg og var aktive bl. a. i Bispebjerg Kulturcenter og i De samvirkende Lejerforeninger.
3. Kaj Bollmann: Kapernaumskirken i 100 år – mere end en søndagskirke. 1995 og foredrag i Kvartercentret Nordvest februar 19 i Lokalthistorisk Forening, Bispebjerg..
4. Ager Fog: Utterslev – Fra landsby til Storbyforstad, Brønshøj Museum 1996.
5. København – De indlemmede distrikter, byplanmæssig udvikling 1901-1941. Stadsingeniørens Direktorat 1942.

6. Historiske matrikelkort. Stadskonduktørens Direktorat.
7. Krak Vejviser fra 1880'erne
8. LERETS MAGI. - Kunstnerkeramik fra Utterslev 1883-1891 - Thorvald Bindsbøll. Joakim, Niels og Susetter Skovgaard, Elise Konstatin Hansen, Theodor Philipsen - 24 jan. - 13 april 1998. Kunstforeningen Gl. Strand 48, - 1202 København K. - 2. maj - 16 august 1998, Vejen Kunstmuseum, Østergade 4, 6600 Vejen.- Udstillingskatalog.
9. Lars Cramer-Petersen: Frederikssundsvej – Fra Nørrebro til Brønshøj, Brønshøj Museum 1994
10. Lejerbos afdelingsoversigt.
11. Planlægningen af erhvervsområder i Københavnsområdet – Arbejdsrapport- Udviklingen nogle år frem. Lokaliseringspræferencer. 7 erhvervsområder. Vurderinger – Miljøministeriet Planstyrelsen.
12. Anders Enevig: Prinser og Vagabonder, Forlaget Fremad 1963.
13. P. Ipsens Enke. - Nikolaj, Københavns kommunes Udstillingsbygning 1990 - Udstillingskatalog.
14. Egne lokaliseringer.
15. Historiske kort af området udover matrikelkortene.
16. Industribygninger - i Københavns Kommune. - Bind 3 Ydre Østerbro - Ydre Nørrebro. - Arbejdsnotat. – Miljøministeriet, Planstyrelsen
17. Trap Danmark, 5. udgave, Storkøbenhavn I, Erhverv – Trafik.G.E.C. Gads Forlag Danmark.
18. Karin Lützen: Byens Tæmmes, Reitzel 1998.
19. Kirkens Korshær, Sociale Hjælpearbejde, Drejervej 6, København NV. - (Folder) og foredrag i lokalhistorisk forening, Bispebjerg i Kvartercentret Nordvest, den 2. februar 1998 af Aage Poulsen, Kirkens Korshær.
20. Jacob Reddersen: Forvaltning af et bykvarter i forandring. – En analyse af Kongens Enghave i Københavns Sydvestkvarter - Ph.d.-afhandling – SBI-Byplanlægning 67 Statens Byggeforsknings institut 1993 – AKB.
21. Bybilleder. – Mellem by og forstad, udarbejdet af AK83 konsulenterne A/S ved arkitekterne Kell Engstrøm, Lise Palm og Lise Kongsgaard.
22. 1886 – Stadsarkitekten i København 1996, af Jørgen Jørgen Sestoft. Særtryk fra tidsskriftet Arkitektur DK, nr. 6-7, 1986, Arkitektens Forlag.
23. 100 år, 1888-1988, Socialdemokraterne 12. kreds, jubilæumsskrift.
24. K-A-B. Koncernens Bygge & Boligvirksomhed 1920-1945. Udgivet paa 25 aars dagen for stiftelsen af Københavns almindelige Boligselskab. Tillige med samtaler med folk fra KAB & Privatbo.
25. Egne erfaringer og viden, samt samtaler med beboere, nuværende som tidligere.
26. 1927 "Københavns Socialfilantropiske Selskab til afhjælpning af bolignøden" - boligselskabet KSB 1977". Jubilæumsskrift.
27. Et barn af tiden. Kirkens Korshær sociale arbejde 1941-1996. Drejervej 6, 2400 København NV.

ERHVERVSOMRÅDER I NORDVESTKVARTERET.

Nord for Frederikssundsvej omkring Rentemestervej blev området, omtrentlig som vist på kortet, udlagt til industriområde i form af byplanvedtægt. Området blev kaldt Utterslev Industrikvarter, men også for Nørrebro Industrikvarter, fordi man ville flytte baggårdsindustri herud fra Nørrebro.

Tilsvarende byplanvedtægt for området ved Ørnevej, omtrentlig som vist på kortet blev udlagt som industriområde ved beslutning i Borgerrepræsentationen af 20. juni 1946. Området omkring Nørrebro Station blev i 1949 udlagt med bestemmelser om centerfunktioner (butikker og kontorer, strøgfunktion på Nørrebrogade og Frederikssundsvej). De sidste bestemmelser skulle med tilsvarende bestemmelser i andre bydele langs Ringbanen aflaste Indre Bys cityfunktioner på tilsvarende områder.

*Tidlig morgen. Alexandravej.
Maleri af Folmer Bendtsen. 1935.*